

מבוא

עם שוכו לארץ-ישראל בינואר 1947, לאחר שנערך מפנה שנות חודשים וכסיומו של הקונגרס הציוני ה־27 שנערך בנאל, נפגש בן גוריון לשיחה עם הנציב הבריטי העליון לארץ-ישראל, במטרה לדיון בין השניים בסוגיית הטרור בארץ, שהטרידה מאוד את הבריטים, הציע הנציב לבן גוריון, להביא מצדו ומחדו "אינטרסים ציוניים", להפסקה זמנית, "לתקופה מסוימת", של תעלייה הבלתי-לגאלית של היהודים לארץ, כיוון שהיא, לדעת הבריטים, הגורם העיקרי לטרור ולפעולות האלימות. לפי הכתוב ברישום של השיחה שבתב הנציב לאחר הפגישה, פתח בן גוריון, בתגובה להצעת הנציב, "בנאום הנגיש הידוע" שלו על זכותו של כל יהודי ויהודי לעלות לארץ-ישראל, ושען כי אין לבריטים כלל זכות לפנות ליהודים בבקשה שיוותרו על עיקרון זה יסודי בחייהם. ו. אולם בשעה שנשא בן גוריון "נאום נגיש וידוע" זה בכותה של העלייה הבלתי-לגאלית) היו יודעים לו כבר כמה וכמה דברים, העשויים להעמיד את אמירותיו בכתב המסר הבלתי-לגאלית באור קצת אחר: זה כמה חודשים לא שלח העלייה לא היו אוניות בלתי-לגאליות צפויות להגיע אל חופי הארץ. בן גוריון אף ציין זאת באוזני הנציב: "עניין הביטחון ושאלת הקיום" כראש סדר העדיפויות המדיני של בן גוריון והשובים לו יותר מן המימוש העקרוני של זכותו של כל יהודי ויהודי לעלות לארץ-ישראל; ולפני עמדה סדרה של פגישות בלונדון עם שרי החוץ והממשלה של בריטניה, אשר בהן התכוון לדון באפשרות חלוקתה של הארץ, ולקראתן אף היה נכון לפעול לצמצום מוקדי החיכוך עם בריטניה ובהם העלייה הבלתי-לגאלית עצמה.

וסרייקה מוגדלת, בין השאר, כשפה האומרת דבר אחד ומכילה 15 ימים בתוכה כוונות או משמעויות אחרות. 2. לצורה של התגירה { } י

על כל כרכיו, נמנו גם עם ראשי העושים של הריסטוריה שעליה כתבו.⁶

והמתאריזות סוחפות נוספות לאיז-ספור של ראשי התנועה

הצינית, בעשורים שקדמו להקמתה של המדינה, בוכחה של העלייה הכלית-לגאלית וכדבר השיבוטה ומרכוזיתה בין כלל הכלים שהתנועה הצינית הפעילה במערכה שניהלה לשם השגת מדינה, מצויות בשתי המתעד ובכתב-הזיכרון של תהליך בניית האומה העברית החודשה בארץ והקמת מדינה ריבונית בה. אישים אלה, מנהיגים פוליטיים, שרבים מהם היו אינטלקטואלים, או ראו עצמם אינטלקטואלים, אנשי-ספר ומושקיסים-בעט, לא רק מילאו תפקיד מרכזי בהשתלשלות המאורעות ההיסטוריים עצמם, אלא גם כתבו עליהם, פירשו אותם, תייגו אותם, ומיינו אותם בסדר ויודרכי של מרכיבות ושל חשיבות, ובכך השפיעו על כל מחשבה עתידה על אודות אותם המאורעות. ההכללות שניסחו תללו לגבי וקונפליקטים שהניעו קדימה את מהלך הקמתה של המדינה נתפסו, במידה רבה, לאמיתות מקובלות. הדגשים שהדגישו, העניינים שהענינו, "שיטות מכוונות של תארה ואיפול" – כפי שכתב שכנות שהענינו, "שיטות מכוונות של תארה ואיפול" – כפי שהפרופסור הציני הציני של המדינות בניסאות, "גיטיות" הלל של אותם מנהיגים פוליטיים שהיו גם כותבי הגיסטוריה שהם עצמם נטלו בה חלק, וכן הדאגה למקומם שלהם בייצוגם של המאורעות הללו, בקצרה, הדיכוי הדיקטטי והפוליטי המובהק והמכונן שהיה גלום במעשה הייצוג שלהם, כל אלה הועברו כבר אל בני-זמנם ועל אותם כמה וכמה אל הדורות הבאים והופנמו כמוסכמות שאין עליהן חולק, כך הנחילו עושי ההיסטוריה להיסטוריונים גם מסגרות אינפורמטיביות וגם תבניות חודעניות אשר לתוכן היה קל – וגם "נכון" מבחינה פוליטית, וראו ליצירה ולחניכה של החוויה והאינדוקטורציה הצינית – להתאים את אירועי העבר. אולם לא רק בשל היותם של עושי ההיסטוריה בעלי עניין באשר לדרך ייצוגם ההיסטורי של המאורעות שבהם היו שותפים, ולא רק בשל היותם בעלי בקורת מבט מסוימת משלהם, אין לראות בתבניות ובדפוסי הראייה, שהדגישו הללו לדורות הבאים, את המסגרת היחידה והבלעדית הראויה לשימוש בניסיון להבין את העבר ולפרשו. גם אם לא היו עושי ההיסטוריה וכותביה במקרה

[15]

המתחרתית היהודית, ה"העפלה" בירידון הציני – ביטוי לשינוי טעון משמעויות אירואולוגיות בפני עצמו, לתאור אקט של הגירה מארץ לארץ – עמדה אמנם תמיד, בכל שנותיה, רטוריקה חזקה, צבעונית ושופעת. היה זה דיבור מחנך, מגייס, מכונן מצאית ודימויים וקובע גבולות, כלפי חוץ וכלפי פנים, כמו ההתיישבות בארץ וחיטת העובדות בארמט ארץ-ישראל, נחשבה גם עליית היהודים לארץ, ה"נפש" של הצינות, שבלעדית אין לה חיים, שאלת השאלות: "שאלת האחוה היהודית... שאלת העון הנפשי והשכל של האחרים לקצירות היהודית... שאלת הכובד של הצינות...". כדברי ברל כצנלסון בקונגרס היהודי הכ"א, ערב פרוץ מלחמת-העולם השנייה:⁷ "למה אפוא התכוונו בן גוריון בדרבן עם הנציב העליון האומנם אמר דבר אחד וחשב בלבו דבר אחר? האם המלים הגדולות, "הנאום הכובד והידוע" שלו, לא היו אלא תהליך למעשה הקטן? האם לא נדרשו בן גוריון וחבריו להמנחם הצינית, לדיבור המקור על השיבוטה של העלייה הכלית-לגאלית ועל מקומה המרכזי בפעולה הצינית וכתודעתו של כל יהודי והודי, דווקא בשעה של תחושת כישלון נוכח מימושן התלוי כלכל של העיון, או בעת שעלתה חשיבותם של כיווני פעולה אחרים? ⁷ אחרים? ⁷ ⁷ ⁷

לימים כתב לותב ספר תולדות ההגנה – יוותר משווא ספר היסטוריה אנליטי ובקורת, הוא אפולוגיה מגויסת ומייצרת מיתוסים על תהליך השתרוותה של הקולקטיביות הצינית בארץ-ישראל, כסיפור של התמננות בלבד – כי "התעפלה" הייתה "האירוע המרכזי בחיי האומה היהודית."⁸ המדייקת והיסטורית וההיסטוריון המודוח עליו עשו במקרה זה יד אחת אפוא, ותרמו, כל אחד בדרכו וכזמנו, להפיכתה של העלייה הכלית לגאלית, הן בשעת התאוצותם של האירועים והן לאחר מעשה, לאבן-יסוד של המאבק הציני הלאומי להקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל ולמרכיב מרכזי בעיצוב הדימוי והייצוג (representation) של עצם המפעל ההיסטורי של התמננות המתחרתית המאורגנת. במקרה ספציפי זה, של המעשה הציני, הלגאלי והכלית-לגאלית, אף התמזגו המדייקת והיסטורית וההיסטוריון המתעד והמפיש את פעולתו של אותו מדייקט והיו לאחד, שכן, מבולטים כעורוכי ובכותבי של ספר תולדות ההגנה

[14]

התחליף מחייב אפוא את השאלה האם יש קשר הכרחי, ואם כן, מה שיכו של קשר זה, בין ההגירה המתרחשת המאוורגת והדרך שבה היא תופעלה, היקפה ושאליה המבציעים, לבין הצלחת מאמציה רכיב-השנים של התנועה הציונית לכוון מדינה בארץ-ישראל? והאם, בדיעבד את "סופו" של התחליף - כינונה של המדינה - ואשר לוקחים בחשבון נתון היסטורי זה בתור אמת-מידה לניתוחם ולפירושים של המאורעות שקמו לו, ובתוכם אירועי העלייה הבלתי-לגאלית, היש בכך משום טענה של רטרומיניה היסטורי, במובן זה שכל אירוע ומקום שקדם לאותו "סוף" של התחליף, כבר היה טמון אירוע ומקום שקדם לגאוי. של אותו הסוף ההיסטורי, ושפירושו של דבר, שהדברים לא יכלו שלא להתגלגל אלא בדרך שבה התגלגלו האומנם, בדיעבד "סופו" של התחליף ההיסטורי, אין מקום לשאלות כדבר מה שלא היה ולא נעשה במהלך ההיסטורי, אין מקום לשאלות כדבר מה שלא היה ולא נעשה במהלך ההיסטורי" (ה"אפשוריות הריאלית" (ה"moeglichkeit" ההיגלציאנית שנוצרו, ובאופציות אשר נבחרו לצימושן - והללו שלא נבחרו, שברקו הצאו או שהתמזו - דברים שיכלו להיעשות אחרת, אולי טוב יותר, על אף הצלחה המוחכת?)

זאת ועוד: נקודת מבטו של ההיסטוריון הנוכח בשנות לחשיבים, אי-אפשר לה שלא תהיה שונה מזו של ההיסטוריון שהבן, למשל, בראשית שנותיה של המדינה ועדיין מתוך תנופת האירועים עצמם, הנרונים כאן, ולו רק משום פתיחתם של ארכיונים ושל מקורות ידע נוספים בפני החוקר. דרך התפתחותה המסיימת, המפציפית, של מדינת ישראל בארבעים ושבע שנותיה הראשונות: אופי התורה שנובחה בה; המוסדות שנתכוננו בה; השמושים שעשתה המדינה הישראלית באופציות הכוח והצבאות שלה; מהות הקשרים שרקמה וקיימה עם העולם היהודי שמתוך לחתומי הארץ ועם מה שמכונה בשם הקיבוצי "הגולה" וכן דמות ה"התרי" שעצבה לה הקולקטיביות הציונית-הישראלית בתקופת המדינה, לצרכיה שלה; הזיכרון הקולקטיבי שאורגן באורח ממוסד ושחוצצב גם, במקביל, בודרכים הספונטניות שלה במישך הזמן, על אודות השנים שקמו להקמת המדינה, ובתוכן על מאורעות כה כבדי-משמעות, כגון שואת יהודי אירופה, ולהבדיל, העלייה כבדלת-לגאלית, ומקומם במכלול הגורמים שהניעו את מהלך

[17]

הציוני שאנו רגים בו, לכורים בסימביוזה המתחייבת כמעט מן המגויסות של תקופות פורמטיביות, מהפכניות, בחייה של אומה טבעי היה שהחורות הבאים יתכוננו כערכים מנקודות התצפית שלהם, ב"רוח הזמן" שלהם, ומתוך השאלות המעסיקות אותם, ראייה אחת, מזווית שונה, של מאורעות העבר, פרספקטיבות חדשות וכן בחנה מקרוב של אותן הסיבות שהביאו לכך שדווקא מסגרות התייחסות מוגבלות מסיימות הן אשר פותחו והורחבו ונחפכו לשיח השלישי אם לא החויר, עשויות להעניק את הרשת המורכבת של נקודות המבט, אשר בהיותה מונחת על תשתית האירועים או על קובץ המקורות שעליו נסמך ה"סיפור" ההיסטורי, יכולה להבטיח פענוח מעודן ועשיר יותר של מאורעות העבר הברורים וליצור תובנות חדשות, שאף הן כמובן לא יהיו נטולות צמדיות מקורמות, נסיות-לכ והשקפה ונקודות ראות מובנות של הכותב/ת.

ספר זה, אם בן, הוא ניסיון לבחון את מפעל התגירה המתרחשת/המאורגת בשנים שהפרידו - או חיברו - בין סינמה של מלחמת-העולם השנייה להקמתה של מדינת ישראל, שלוש שנים אחרי-כך. מנקודות תצפית שונות בהכרח - במונן, במכלול הידע בנושא, ובמרחב התודעתי - מנקודות התצפית שבכך נוסד והופעלו על סוגיה היסטורית זו מעצם מתיכנתו במהלך שנות התשעים של המאה, יותר מאורכעים שנה אחרי הקמתה של מדינת ישראל - התכלית הפוליטית העליונה של כל מפעל התגירה המתרחשת הזאת - אין ספק זה יכול להתעלם, או לחתוק מתשתית תודעתו, כמה וכמה נתונים, היאשוך שבהם הוא עצם הקמתה של המדינה באביב 1948. נתון זה לבדו, שהוא מאוח כרובולוגית ביחס להשתלשלות המאורעות שיפורשו וינתחו במהלך החיבור, כבר הופך כדעידכ את סיפור העלייה הבלתי-לגאלית לסיפור של הצלחה מוכחת, לנראטיב מוגזף, וכבר בתכו היסטוריונים "ציונים" אחדים, שבסיכומו של חשבון, ההיסטוריה של התנועה היא היסטוריה של מנצחים, ובכך קבעו כעצם, ודעו לתוביה בדיעבד, את צירוף הדרך ההיסטורית של תציונות⁸. מכל מקום, ידעיה שבדיעבד זו אינה יכולה שלא להשדיות מעצמה על ראייה המאורעות-שבדרך הגורמים המניעים את התחליף שסופו, כאמור, "ידוע מראש" סופו הידוע של

[16]

ב. התכלית, הגליוה והמוצגות מזה, והסגויה מזה, שלשם זמורה הוקם הארגון ולהשמתה הוא גייס משאבים והפעיל אמצעים, וכן התגדרות או שינוי הדגשים, לפי הנסיבות ועל צד הזמן, שבין המועד הגלוי והמועד הסגוי של תכלית קיומו ופעולתו של הארגון:

ג. האוריינות, לפי הראייה הציונית, כלומר, מושא פעולתו של הטרייקט ההיסטורי העומד במרכזו דיונו, מדובר בכשמונים אלף בני-אדם, יהודי הגולה, שהובאו לארץ-ישראל אחרי מלחמת- העולם השנייה, בדרכים "בלתי-לגאליות" על-ידי הארגון הציוני הארץ-ישראלי החדון, רובם בדרכי הים ומיעוטם בנגיבת הנבולות והשתייים של הארץ, אף שמדובר בעשרות אלפי בני-אדם, ונציגו ריפווי ומורכב יותר מן המסכן ההיסטורי, המניע את מפעל ההגירה המתרחית - דהיינו, הארגון הציוני - גם קיבוץ אנושי זה ניתן להגדרה ולאפיון, במיוחד בנוגע מן היחס שמקיים איתו הארגון הציוני, מן הדרך שהוא מפעיל אותו ומן ההכרה שהוא מעניק לו, בתור שדה הפעולה ואובייקט הפעולה שלו, או, אם לנסח זאת באופן ההיגלואני, הרי שעוסקים אנו כאן בדרך התעצבותה של תודעה כפולה, של שני הטרייקטים הנדונים, תוך כרי התיכור והמפגש שביניהם וכחולדה של התלות ההדדית והתקיימת ביניהם:

ד. טווח הזמן: פורמלית מדובר בכשלוש שנים מתחמתות השני: ממועד סיומה של מלחמת-העולם השנייה, שהיה הדרגתי, ועד על פני יבשת אירופה, מקיץ 1944 עד אביב 1945, ועד סוף 1947 (החלטת האו"ם על תכנית החלוקה) ומבצע הענק של חוגאח 15,000 מהודרי רומניה בשתי אוניות הי"ספאניים" במפנה השנים 1947-1948. אולם כיוון שהעלייה הבלתי-לגאלית הזתה מאתץ היסטורי מתמשך ובו אירועי-משנה רבים, חלקם מתמשכים ויש להם מטרות מסוימות של היישוב היהודי בארץ, נעצמם, חלקם אירועים נקודתיים בזמן, אין התיקוף הזה חר ישראל ואשר גייס והפעיל משאבים למען הגשמתן של אותן תפיסות. אנושי שנועד להגשים מטרות מסוימות של היישוב היהודי בארץ ישראל ואשר גייס והפעיל משאבים למען הגשמתן של אותן תפיסות. אנושי שנועד להגשים מטרות מסוימות של היישוב היהודי בארץ ישראל ואשר גייס והפעיל משאבים למען הגשמתן של אותן תפיסות. אנושי שנועד להגשים מטרות מסוימות של היישוב היהודי בארץ ישראל ואשר גייס והפעיל משאבים למען הגשמתן של אותן תפיסות.

הקמתה של המדינה; וכן האופן שבו מתייחסות החברה הישראלית ומדינת ישראל אל העני שבחוקנו ואל נסיבותיו של על אחר, שכן קרוב, לתבוע את ריבונותנו ולכונן לעצמו מדינה משלו, וזאת מנקודת התצפית של התיישב המדיני, שהשיג העם היהודי עצמו שנות דור קודם-לכן; כל אלה אינם יכולים להישחק, כאמור, מתודעתו של האודות-למד ההיסטוריה, אשר לוקח על עצמו כיום לגנות, להבין ולפרש את מאורעות העבר, ואינם יכולים שלא ילצבועי מצעם שלהם את תובנותיו. יאיייה ואת, מפרחק של ארבעה עשורים ויותר מן האירועים, מאפשרת, אם כן, לבחון מהי - כנראה אף ביחר בהיריות - ולהסביר את תפקידה ואת מקומה של העלייה הבלתי-לגאלית בתקופה שקדמה להקמת המדינה, מעבר לרטוריקה שליוותה מפעל ציוני מרכזי זה. היא גם מקילה על גילוי השימושים השונים, הלא מוצהרים, שעשתה התנהגה הציונית בכלי רב-התעצמה האידאולוגית והתגשית שהיתה הגירה מאורגנת ואת "ב"קריאה" זו של האירועים שתלפו יש גם, לרעתה, אפשרות לפצוא מענה לשאלה מה המכון בו גוריון, באמת, לומר בדבריו המוכרים בראשית המבוא, באוני תהצב העליון.

על פני עוסק הספר בחקר מפעלותיה של קבוצה מובחנת של בני-אדם, חבדי ארגון יישובי, ארץ-ישראלי - המוסד לעלייה ב' (להלן גם הי"ספד"א). תפקידו של גוף זה מטעם התנהגה המדינית של התנועה הציונית, היה לארגן את העלאתם לארץ, בדרכים "בלתי-לגאליות", של יהודי הגולה, בתקופה הנדונה כלומר, בין תום מלחמת-העולם השנייה ועד מועד החלטת האו"ם על חלוקתה של ארץ-ישראל בשלהי 1947. יש כאן אפוא ארבעה פרמטרים ברורים לחיחומי ולהגדרתו של הספר:

תחלת אלמנטים חרישים לתוך ארגונים קיימים, מחזירי כלל אל תוך הארגון גם אינטרסים חרישים ומחוללים תמורה בעירי

הקבוצה¹⁴ [האם המפנה בעירי העיסודי" בא מתוך הקבוצה עצמה, מתוך אינטרסים אימננטיים, עצמיים, של אנשי הארגון, מתוך תמורות שהתגוללו בקרבם, ומתוך האינטרסים החרישים שצמחו בארגונים, או שמא הכפיפו את עצמם אנשי ה"מוסד" רק לתביעותיה החדות של ההנהגה המדינית שמכוחה ובסמכותה פעלו] וכאשר נזכר התביעה "עלמיעלה" לשנות יערי פעולה ושיחתיים, שמר הארגון על עצמאותו ועל רבקות במטרותיו כפי שהוא פירש—האם היה זה מתוך שמיירה על צמדיות העקביות, או שמא כוחם של אינטרסים משוריינים, כוחניים, שהצמיח הארגון בשנות קיומו, הם שנכנסו לפעולה האם היה בכל משום חקירה או אפילו מרידה גלויה ער כדי סיכנונו של היצר הגדול של הקמת מדינה — כפי שהגדירו זאת היסטוריונים אחרים של תקופת טרום-המדינה¹⁵ — כנגד ההנהגה המרכזית של ההנהגה הציבורית? או שמא השכיח הארגון באורה דיאלקטי, כפי שאנסה להוכיח, בוכות דירקנו הקיבוצי המיוחד ונכוחת כוחם ומעמדם של האישים שנתהונו אותו, גם לשמור על עצמאותו הארגונית, גם להפעיל את השקול המיוחד והאינטרס המגולי שלו כארגון בשעת הכרעה, וגם להישאר בתחום הקוסמונוס והציות שהתחילה המערכת הפוליטית והציבורית שבתוכה פעל ואשר מכוחה שאב?

דיקו קיבוצי מיוחד זה של ה"מוסד", אף שהיה אופייני וייחודי לו, כמובחן מדיקוניהם של ארגונים אחרים, מקבילים, בתוך המערכת היישובית, יש בו גם כרי ללמד על המערכת כולה ועל התבה הישראלית שברדך — הן על דרך התקבלה והן על דרך ההנהגה — ומכאן השכיחות. [ה"מוסד", שצמח מתוך ארגון ה"הנהגה" והיה פורמלי חלק ממנו אם כי בפועל השיג לעצמו עצמאות כמעט גמורה — נמנה עם איליטות המשנה או איליטות-הלוויין של התנועה הציבורית, המרכיב את האליטה המדינית, המרכיב, של תחומי הביצוע השונים במאבק הכולל לסילוק של מנהיגים ולקמטתה של מדיש שסבבו את האליטה משרתת אלה היו מופקדות על תחומי הביצוע השונים יהודית, לכן עולה, למשל, כבר מדבריו של בן גוריון בפני החיילי לקמטתה של מדיש שסבבו את האליטה המדינית שברדך בתוכנית הגדולה שלה להשגת הארץ-ישראלים ערב צאתם לאירופה בסתיו 1944. מדוע לא שיקצתה לעצמה המדינית-שברדך בתוכנית הגדולה שלה להשגת מדינת ישראל? הרי היא נקודת המפנה? מה זה ריבונות מדינית. הן צברו כוח, עיצבו לעצמן מערכות אינטרסים משלהן, הכשירו את אנשיהן לנהל ולשלוט ועיצבו בתוך כך את תחילת הפורמליזציה של ארגונם, התרחבותם והתחזקותם, והאליטה השלטת של המדינה בעשריה הראשונים] היסטוריון העת

וגם שנים של שינוי וכינון מחריש ביחס לתקופה הקודמת, וגם בכך דן הספר.

על-פי כל קריטריון סוציולוגי, היה המוסד לעלייה ב ארגון או התאגדות, מלכתחילה הוא נועד להשיג יעדים מסוימים: קם לצורך השגתם, ופורק לאחר השגתם¹⁶ מחייתו מה שחקר הארגונים מכנה התאגדות רצונית ולא פורמלית, שפעלה בתוך מערכת אידיאית חברתית-חבה יותר כמו היישוב היהודי בארץ ישראל, וי ואשר קיימה יחסי גומלין עם ארגונים אחרים של אותה מערכת, נגודו מאפייני הארגוניים של ה"מוסד": המבנה שלו, סולם הפיקוד שלו, סוג האנשים שהיוו את מצבת חבריו, המאגרים האנושיים שמתוכם גויסו אנשים אלה ואופי ההתקשרות שלהם עם אחרים, דרכי התקשורת בתוכו, הלכי החרבות (סוציאליזציה) הארגון, סוגי התמריצים שסיפק, אורח היתאגדותו של הארגון לסביבתו וכן אופני הפעולה שלו. בהעמידנו ארגון זה במרכזי מחקרנו והיסטוריו, עלינו להצליב אפוא שיטות עבודה השאלות, ממצאי החברה, העוסקים בחקר מבנים חברתיים ופוליטיים במונן נתון וכן מתודות של חקר ההיסטוריה, המוחות שינוי והתפתחות של תופעות על ציר הזמן.¹⁷

[התכלית המוצהרת שלשמה הוקם המוסד לעלייה ב ערץ מלחמת-העולם השנייה הייתה, כאמור, הבאתם של יהודים לארץ ישראל ברכיב שהיו אמורות לעקוף את המגבלות על ההגירה היהודית, שהשילה ממלח המנדט הבריטי בארץ-ישראל. החל ממועד מסוים, בקיץ 1946, נחסמה לחלוטין אפשרות הבאתם של הפליטים היהודים אל חופי הארץ עצמם, והם העברו למחנה הסגר בקפריסין, אולם עוד קודם-לכן [החיסוד הגש בעברות הי"מוסד" ממימוש זכותם העקרונית של היהודים להגיע גם בידן המתמת, לארץ שאותה ראו כמולדתם — זכות שעליה הנו, כוחו — בן גוריון הוציב העליון — אל המימד הפוליטי, התפנתה כמעט גמורה — נמנה עם איליטות המשנה או איליטות-הלוויין במאבק הכולל לסילוק של המנהיגים הבריטי ולקמטתה של מדיש שסבבו את האליטה משרתת אלה היו מופקדות על תחומי הביצוע השונים יהודית, לכן עולה, למשל, כבר מדבריו של בן גוריון בפני החיילי לקמטתה של מדיש שסבבו את האליטה המדינית שברדך בתוכנית הגדולה שלה להשגת הארץ-ישראלים ערב צאתם לאירופה בסתיו 1944. מדוע לא שיקצתה לעצמה המדינית-שברדך בתוכנית הגדולה שלה להשגת מדינת ישראל? הרי היא נקודת המפנה? מה זה ריבונות מדינית. הן צברו כוח, עיצבו לעצמן מערכות אינטרסים משלהן, הכשירו את אנשיהן לנהל ולשלוט ועיצבו בתוך כך את תחילת הפורמליזציה של ארגונם, התרחבותם והתחזקותם, והאליטה השלטת של המדינה בעשריה הראשונים] היסטוריון העת

[21]

[20]

המרכיבית. בספר זה ייעשה אף ניסיון לאתר את המניעים הפתוח גלויים והפתוח מובנים-מאלהם המפעילים את ראשי הארגון ואת המריון) באמצעות ההתקנות אחר מה שאריך פרום (Erich Fromm) מבנה בספרו מנוס מוחפש (Escape from Freedom) היאפי (ה)מכורה", כלומר, "מבנה האישיות" של בני אותה חברה/קבוצה" - שמצד אחר, הוא תוצאה של "החוויות (המתנסיות) הכיסיטיות ואורח-חיים המיוחד המשותפים לבני אותה קבוצה, ומצד אחר וכנגד זה, מבנה האישיות הזה הוא גם המצנב את אורח המחשבה, את הגשתו ואת פעולתו של היחיד החבר בקבוצה" - אשטיט את דיוקנה של הקבוצה שהיא מושא מחקר, אבתו את המאפיינים המאחרים את חברי הקבוצה - מוצא, חינוך, השתייכות דתית, השתייכויות חברתיות ופוליטיות - וכן את הקשרים הפנימיים, הסמויים לעתים, המקשרים ביניהם ואת סוגי ההשפעה והאוטוריטה המופעלים עליהם וכתוכם. במישור אחר, אבתו את ההשפעה שיש לכל הגורמים הללו שמנתי כאן, על אופי המפגש ועל דרך הפעולה של הגורמים עם מושא פעולתו - עם הקבוצים היהודיים בנולה שלאחר השיאה של מלחמת-העולם השנייה, שאותם משנע הארגון הציני והארץ-ישראלי אל עבר חפי הארץ אותם "מיליון וחצי היהודים באירופה", שכן גוריון צפה להם תפקיד כה מכריע במאבק על הקמתה של המדינה היהודית בארץ-ישראל.

שכן, בעיקרון של רפר, או, בתשתיתה של הפעולה כולה - מדובר במפגש, והוה מפגש גיאוגרפי, תרבותי, רגשי-פסיכולוגי, פוליטי ומבצעי רב-כרדים וסיון ביותר, מפגש, המתברר בסופו של דבר גם כבעל עוצמה מדינית נדירה. והוה המפגש החדי-פעמי, אך הנמשך, בין שואת היהודים לבין מדינת ישראל; מפגש המתיר מתוכו את "ותם של היהודים", מפיק כוח פוליטי עצום מתוך הקסטורופה, ומקים אומה ומדינה בארץ-ישראל, דיוקא "בהשגשגת" מתוך שואת יהודי אירופה.²⁰ אלא שמאחרוי הכוח היוצר של מפגש זה שוכנה אמת נוספת, אחרת, שול, ואמת זו, בדרך-כלל שמויה, מצויה בסקסטים לא מעטים של התקופה, אלה השייכים לפוליטי החולף, אולם בעיקר באלה שהם ייצוגיו של עוצמה דינאמית של הפוליטי, תמלילי יסור של המון כפידות ובשירה, המוחללים והמפרשים, וכו' כזונו גם מעצבים ומחוקקים את הפוליטי.

[23]

תעתיקה, רונלד סיים (Ronald Syme) היה חשדן כלפי אליטות. הוא ראה בתו קודים-כול קבוצות כוח וקבוצות אינטרסים אנוכיות, הוראגות לעצמן. "בכל התקופות", הוא כתב, "תמור, אורבת לה אוליגרכיה מאחורי הקלעים".¹⁶ הוא חיפש את האינטרסים הסמויים, המקשרים בין חברי הקבוצה השלטת והמפעילים אותם מעבר למימד ההצהרתי - לויטוריקה - המלוות את פעולותיהם. בתקו את האליטה השלטת בתקופת הרפובליקה המאוחרת ברומא, הוא ביקש להתחקות אחר קשרי המשפחה והחיתו בין חבריה, אחר האינטרסים הכלכליים המשותפים להם, אחר קרקע גידולם ומאפייני המוצא וההשתייכות המעמדית-החברתית שלהם, כמו לואיס ניימיר (Louis Namier) - שניהם נחשבים לגורלי האסכולה הפרוורפונפרית - אשר חקר בדרך דומה את דיוקנו הקבוצי של הפרלמנט האנגלי בתקופתו של ג'ורג' השלישי (ומאו ה-18), האמינו סיים, ואחריו גם יעקב סלמון, לפניהם גם מרקס וטולסטוי, כי לא הדיענות המושפשים הם המניעים את ההיסטוריה אלא בני-האדם - "גברים ונשים ממישם בהיסתה החדריים ועם פסיבה פסיית ממשית, תלת-ממדית, הנחזית באורח ניסוי...".¹⁷ - גברים ונשים, המונעים כשלעצמם בדיענות וכאמנות, באינטרסים אישיים וקבוצתיים, וכדחפים שלעתיים קרובות מאוד אינם תבוניים כלל.¹⁸

הפרדיגמה הפרוורפונפרית מנחה גם אותי בשרטוט דיוקנו הקבוצי של המוסד לעלייה בי, מעבר למימד הקולקטיבי, האידיאלוגי - גורם מגייס בעל כוח רב כשלעצמו - המלוות את פעולתו של הארגון, את המאבק על מיקומו וחשיבותו במפת הארגונים של המדינה-שכבדרך ועל הרחבת הטריטוריה של פעולתו, שמנהלים חברי, אני מנסה בעזרתו זו לשרטט את גבולותיה, מאפייניה והכוחות הפועלים בתוכה, של קבוצת עליית מדינת-ישראל, הממלאת תפקיד גדול והולך בתוך מל הקסטורופה, ומקים אומה ומדינה בארץ-ישראל, דיוקא "בהשגשגת" מתוך שואת יהודי אירופה.²⁰ אלא שמאחרוי הכוח היוצר של מפגש זה שוכנה אמת נוספת, אחרת, שול, ואמת זו, בדרך-כלל שמויה, מצויה בסקסטים לא מעטים של התקופה, אלה השייכים לפוליטי החולף, אולם בעיקר באלה שהם ייצוגיו של עוצמה דינאמית של הפוליטי, תמלילי יסור של המון כפידות ובשירה, המוחללים והמפרשים, וכו' כזונו גם מעצבים ומחוקקים את הפוליטי.

[22]

והאידיאולוגיה של "שלילת הגזלה" וכחודגומם המעשי בהווה של הציונות הארץ-ישראלית, אינו כמתוומו של ספדי. אמר כאן רק, בעקבות רבים אחרים, כי שלילתה של הגזלה, מרידה מוחלטת ככל מה שהיא וכמה שהיא מייצגת, היוו פן האתוסים המרכזיים המעצבים של הציונות המתכננת המגשימה.²⁵ ולא רק את הגזלה הממשית, שמתוך לגבולותיה של ארץ-ישראל, בקשה הציונות המתכננת לשלול, את הנפש הגלותית, את ההווה הגלותית שנשאו הם עצמם כתוכס פנימה, בקישו אנשי המהפכה הציונית למחות כליל.²⁶ יחד עם זה גם את העבר, את ההיסטוריה כולה, אלפיים שנה, של הגזלה. הנה יודקה השתקן מ"הדרשה" של חיים הוז, מוצר מובהק של המהפכה הציונית, גיבור של עבודה עברית, שאנו יודע פחד בלילה מול אויב, אוזר עוז יום אחד כדי לחסל במגומנו, בפני אינו "יעדה" כישתווית עלומה, את ההיסטוריה של הגולה היהודית, משום שהיא לא "היסטוריה משלנו": "משום כך אני מתנגד לה, איני מכיר בה והיא לא קיימת בשבילי... איני מקבל אותה... אפילו פרט אחד, אפילו קו אחד, נקודה אחת."²⁷ ההיסטוריה היהודית, שהיא והגזלה הן זיינו הן בשביל יודקה, "כי מיום שלינו מארצנו אבחנו עם כלי היסטוריה", משעממת אותו, לא מעניינת אותו, מעוררת בו דחיה אלימה כמעט, שכן "אין בה לא גיבורים וכובשים עולם, לא שלישים ובעלי מעשים וארזי כל המעשים, רק ציבור של דווים וסחופים, נאגחים וכוכים ומבקשי רחמים נאנחים". ועל כן הוא קורא לאסור ללמד את הילדים "שלנו" את ההיסטוריה "שלם", את ההיסטוריה היהודית, שהיא "קלן אבותיהם". אולם בסוים ספרותיים מסוג זה של "שלילת הגזלה" - שיוסף חיים רוזשלאני סבור, כי הם הפיטורים העזים ביותר של האגסנוגזים העבריי החדש כלפי העבר היהודי, ושל תוצר בשכת העבר או ניתוצו.²⁸ - הם רק חד קולש וילדיה של המשנה האידיאולוגית, הפוליטית, בזכות שלילתה של הגזלה המפיעה בעיקר החל פן "העלייה השנייה", שולשים שנה לפני יודקה של חיים הוז, כבר ב-1917, מחק בן גוריון והיסטוריה של אלפיים שנות גולה, כאשר כתב, כי מאז האסון הלאומי האחרון של עם ישראל - מודר בר כוכבא - "לא היחה לנו עוד היסטוריה יהודית, מפני שהיסטוריה של עם היא רק זו שיוצר העם כשלמות אחת, כיהודה לאומית, ולא מה שקורה ליחידים וקבוצות מתוך

[25]

שני סקסטים מן הסוג הזה, יצירתם של שניים מבניו של אפוס ותקומה הגדול של הציונות בארץ-ישראל - יצוק שדה נתון אלחרמן - אביא ואנחת בפרק המסיום של הספר, כעדות לזיכוי המשמעותית ולכפל הלשון, של המפגש הגדול כוונתי לשירי של אלחרמן "דף של מוכלא" ולפמפלט הפיוטי "המתנן" של יצוק שדה, "אחותי על החוף".²⁹ שני סקסטים מאזריים אלה - הן מבחינת הייתה מן חושבות שבייצוגי התקופה והנושא שמתקרה עוסק בהם והן מכחינת השון ה"גדול" שלהם, החיובי והאופטימי - מעציינים במיוחד משום שמתרשת בתוכם "ולגז" של משמעות, מתחלל בהם מעין אקט חתרני, המעניק לסקסט משמעות אחרת וגם שון אחר, שונים בתכלית מאלה שכיוון להם, כנראה, הכותב, וכנראה גם מאלה שקראו בהם הקוראים בנפנם. זה התח-סקסט החותר תחת הסקסט וחושף את אמיתו. לשני הסקסטים מתואר המפגש בין האסון והכותב, בין הגזלה והארץ, בצורתו הקונקרטיית והמדידת ביותר, צורה שנהפכה מיד לאחד הדבדכים בכינונו של מיתוס המפגש הפורה, המפגש הגואלי, בין הגזלה וארץ-ישראל אחרי השואה, במעין אקט מפצה על שלילתה של אותה גולה באידיאולוגיה הציונית.

מאמר של פרויב, משנת 1919, בשם Unheimliche,³⁰ ישמש אחי לקראת סיום הספר ל"קריאת" המפגש רב העוצמה הפוליטית ורב האימה הדגשית, שהתרחש אחרי השואה בין הקהילה הארץ-ישראלית ובין שרדיי הגולה, ושאת היבטיו השונים אני בוחנת במהלך הספר. מאמר זה דן כסוג ואימה והרחיפה שמעודדת חזרתו של מה שהיה לפניו אינטימי וקרוב, ואשר תרחקתו ותרחקתו הפכו אותו לנושא פוטנציאל של אימה וסכנה. ומה הדבר המוכר, הקרוב, האינטימי ביותר, שהמהפכה הציונית והציונות הארץ-ישראלית - מימושן של אותה מהפכה - החריקו והכחידו מתוכן כדי שיוכלו, על-פי אמונתו, "להפוך את ארץ ישראל מחלום למציאות".³¹ אם לא הגזלה, שהיא בית היוצר וקרקע הגידול, שלא לומר ה"אס" עצמה של הציונות, כניסוחו של גרשום שלום,³² ומה הדבר השקול ומעצמקים עתה - בתקופה שהיא עניינו של ספר זה - "יכולה" את עצמו ככל מצוקתו וענתו על הקולקטיב הציוני, אם לא אותה גולה שלולה ורחוקה זה עשרות שנים, או מה שנתר ממנה דיון נרחב על משמעות המושג

[24]

צננות, כפי שהיא, אלא מכיוון שמוזר היא תהיה ארץ-ישראל. הפרסקיטבה הארץ-ישראלית היא תקופתו, גם דבריו של ברל כצנלסון חושפים אפוא, ובחריפות רבה את אקט ההתפצת, שביצעה הציונות בגולה. צורכי ארץ-ישראל ולא צרכיה של הגולה הם הקובעים. רצונה של ארץ-ישראל ולא רצון הגולה הוא העומד לגב עיני הציונים. הדאגה לעתיד הארץ ולבנינה היא אשר פחייבת עתה - משהתחזקה ארץ-ישראל - את השבון הגולה אחי "עשקד" אותה מכל כוחה והיוניותה - את כאלה לגולה הגולה ובה, אם כן, הם חומר ביד הציונות, ורק כאלה הם נתפשים בעינים הציוניות. לא הושטת יד ולא כיוון פנים אל הגולה; לא ראייתם של הגולה ואנשיה כפי שהם, וקבלתם כפי שהם, אלא המשכו של הסתר הפנים, אשר קיבל ביטוי חריף ואכזרי במיוחד בשנות מלחמת-העולם והשואה, כאשר הקולקטיביות הציונית בארץ-ישראל, הנמצאת מחוץ לטווח תעשיית הרצה של הנאצים, תעשה קודם-כול את השבונה שלה, את השבון האפשרי ואף את השבון המועיל מנחינת גיוס נפש וכוה, ³² וחשקיע משאבים מוגבלים וסקטיביים בניסיונות הצלתה של הגולה הנשטרת. ³³ זהו אפוא הרקע למפגש עם שרידי הגולה, המעורר אימה כה גורלה, והמרתיע כל-כך את בניה של המחפכה הציונית. גולה זו, שהציונות הארץ-ישראלית שללה אותה והדחיקה אותה בארץ-אולגוניה וברגש, היא גם הקיבוץ היהודי הגדול שהדיוקטטורה הנאצית רצחה בפועל. חזרתם של שרידי גולה זו, על כל גלותיותם, מתהום השלילה והתחזקה, מעוררת את אימת המסתורין שפרויד מדבר על אודותיה, ומאימת לכלוע את הסובייקט הציוני, לפחות מנקודת ראותו של אותו סובייקט. "זה יהיה חורבן אם כל המתוות [של העקורים] יעלו [...] כל החלאה הזאת כמו שהיא", אומרים שליחי ההצלה באירופה לכן גוריון, המבקר אצלם בחתולת 1946. ³⁴ גם תוצאותיה הממשיות, הפסיוות, המחוררות, של הכחשת האחר והכחחתו, הנחשפות לעיני השלליות מארץ-ישראל ורגשי האשמה הנלווים להחשפות זו וכן למשמעיות של "חסרת הפנים" הציוני הנמשך כלפי הגולה, פועלים את פעולתם הגשית חזרה. [...] לא היינו אחים. לא אוכלנו עם המיליונים. הנפקיר עכשיו את כוחנו האחרון [...] כותב אחד משליחי הארץ באירופה, בקיץ 1945. שלח זה מתנגר להביעת

[27]

תעם". "היסטוריות" היו לו לעם היהודי, מסכים בו גוריון - היסטוריות של רדיפות ושל אפליה משפטית, של אינוויזיות ופוגרומים, של מסירות-נפש וקידושהשם, של מלומדים ואישים יתורים - אבל לא היה לו היסטוריה. "כבר אף שמונה מאות שנה [...] הוצאנו מן ההיסטוריה העולמית, המורכבת מתולדות העמים", מסכם בו גוריון. ²⁹ ועוד באתה שנה, אחרי הצהרת בלפור, כתב בו גוריון, כי "כל מה שהוא די גדול וחשוב למען רכבו המוכחת נישא איתנו; כל מה שהוא קטן ורעוב וגלותי נשליך כרי שיעלם יחד עם המורשת הרעה של העבר המת, כרי שזה לא יטיל את צלו על נשמתנו החדשה, וכרי שלא יחלל את קדושת הגאולה". ³⁰ וברל כצנלסון, איש "העלייה השנייה" כן גוריון - "העלייה" שהעמידה את אמוס שלילת הגולה והצניחה מתוכה את מנהיגיה הפוליטיים ואת מוריה הדוחקיים של הציונות הארץ-ישראלית הטוציאליסטית, אשר הטביעה את חותמה על כל שנות היישוב וכן על העשורים הראשונים של מדינת ישראל - היה זה שניסה לייסד, במחצית שנות השלושים, אף לתת הסבר לצורך הזה של הציונות במחיקתה של הגולה. "היה זמן שחשבנו היתה להסתיר פנינו מן הגולה. היה עלינו לכבוש פנינו בקרקע המולדת, לעשות את ארץ-ישראל מחלום למציאות". הצורה והחידה לגולה היתה אז, לפי כצנלסון, בהליכה לארץ-ישראל "כרי להיות מה שחוננו". מותר היה אז לקחת מהגולה "כל מה שזהה לנו לקחת" צריך היה "לעשות את הגולה". אבל עכשיו באו ימים אחרים, כדברי כצנלסון, ויש לכוון פנים אל הגולה כיוון שאנו החוקים, המבוססים, העשירים בחומר, הננו עשירים גם בכספים רוחניים לגבי הגולה. "יש להבין כי "הגולה של היום היא ארץ-ישראל של מחר. אלה שאנו מדברים עליהם היום בכיסול ובולווול - הם יהיו מחר את ארץ-ישראל. מהם ייצא כוחות הפניני. מתוך דאגה למה שיהיה מחר בארץ עלינו לשוב ולהוסיף יד אל הגולה [...]. הדאגה לגולה היא כיום הדאגה לבניין העם והארץ". ³¹ יצא אפוא המרצע מהשק. גם כצנלסון, שנחשב ל"הומניסט" שבין מנהיגי התנועה הציונית הארץ-ישראלית, הקוּרָא לשוב ולשאת מבט אל הגולה, "לראות" אותה, אנו מכבא אלא אותו יחס אינסטרומנטלי-פוליטי כלפיה, שאפיינ את המנהיג המדיני החבליתי בו גוריון. יש לעשות למען הגולה לא בזכות

[26]

מספרי המוסד לעלייה ב' עצמו. עם היומו ארגון מחתרת, או מחתרת-ליחמה, הותר אחריו ה"מוסד" כמויות גדולות של עקבות, מכל סוגי התיעוד האפשריים - לוחות מבציעים, מברקים, מכתבים, רישום שעות טלפון, פרוטוקולים וכיוצא באלה. נוסף לכך, כמעט כל אנשי ה"מוסד" המרכזיים, השאירו אחריהם מכתבים אישיים, יומנים או ספרי זיכרונות, וכן עדויות שהולקטו בנסיונות אלו או אחרות, המצויות בארכיונים השונים לתיעוד בעל-פה ועדויות שניתנו גם באופן אישי לכותבת ספר זה. הקורפוס הגדול הזה, אף כי בחלקו הוא מורכב מעדויות מאוחרות הרקע שעליו התרחשו, ועמדותיהם של הפרוטוגוניסטים העיקריים. חומר נוסף, המהווה בסיס לפירוק העוסקים ב"דיוקנו הקיבוצי של ה"מוסד" וארגונו ו"אופי [ה]מבדתי" של חבריו, יצדתי בעצמי, באמצעות מחקר קבוצתי סוציו-פוליטי שערכתי בין חברי הארגון או אצל שאריהם. בכתיבת פרקי החלק השני של הספר - "ארגון" - נעזרתי גם ביומן המבציעים של ה"מוסד" לשנת 1947, מסמך במשך עשרות שנים בצרפת, ושהוא נרשם שלו הגיע ליד, מסמך זה אמנם ראה אור לא מכבר כספר, מלווה בהערות והארות של אחד מפעילי ה"מוסד", ואף על-פי-כן הוא דורש ביאור וניתוח חשיבים. הכאתו של מסמך זה לציבור הישראלי בצורה שהובאה היא, אם רוצים, דוגמה מובהקת לדברים שבהם פתחתי על אודות (ששטוש הגבולות בין הסובייקט היסטורי הפועל בהיסטוריה ובין אקט התיעוד והפרשנות של הסובייקט היסטורי, השכיח כל-כך במקרה הציוני, ולי רק בשל מדחק המון, הקצר יחסית, בין המאורעות עצמם לבין מעשה ה"מוסד", ההקשר המפלגתי המדיני וקונטקסטואליה של עבודת ה"מוסד", ההקשר המפלגתי המדיני שכתבו בעל, והקשרים ששיים האגון עם גופים מקבילים לו בתוך החברה היישובית ובעולם היהודי (ובעיקר הגויזני) וכן עם האנשים המרכזיים בהנהגה, הסתמכות על גופי התעודות המרכזיים לחקר המקופה, כגון הפרוטוקולים של הנהלת הסוכנות ושל המחלקות השונות הנוגעות לענייננו, של הנהלה וכן של מוסדות "לאומיים" נוספים; הפרוטוקולים של המוסדות המפלגתיים העיקריים המתחייבים לנישוא המחקר, ובעיקר של המוסדות השונים של הקיבוץ המאוחד ושל מפא"י - מוכיחות,

[29]

האחרים, הרבים יותר, לעזוב את אידופה מיר עם סיום המלחמה, לנשוא את שרידי יהודיה, ולחזור לארץ-ישראל לצורך הבנייה והשיקום כאן ולקראת הקמתה של מדינה יהודית.³⁵ הסמך הפנימי הנמשך כלפי הגולה, שדיבר עליו ברל כצנלסון בשנות השלושים ו"המפגש המתמדי", הכלתי-אפשרי, שהוא תולדה, של בני-הארץ עם המציאות הפיטית והנפשית של הגולה אחרי השואה, בא, כאמור, לביטוי בעוצמה רבה גם בשירור של אלהותם גם במאמור של שדה, המוכרים לעיל, השיר המאמר, המתארים, כאמור, אירוע של עלייה בלתי-לגאלית³⁶ ליל הורדה של פליטים יהודים אל החוף בידי בני הארץ, חושפים אם כן את מהלך התורה המתלחט שהגולה הייתה ועודנה מושאת הגולה נחווית באמצעות כוונה - כמשקל גוף מת - על כתפיהם של בני-הארץ, או באמצעות חותם הטומאה, כתובת הקעקע האיומה, שנושאה גופה. היא מתייצגת בנשימתה הניחרת, באיום הטמון בה, בכף ידה הלופתת את גרון בני-הארץ. אין היא זוכה ל"הכרה", למבט הציוני המכונן אותה כפני עצמה. היא בלתי-נראית, בשירור של אלהותם אין מגיעין בין הנושאה הציוני לנישוא הגולתי, ואילו מה שרואה עיניו של שדה הוא סטיגמה וקלישאה, מה שהיא "רדצה" לידאת, מה שבינינו-דוחן ענתני היא, ואנשה להכרתה, כי דווקא העדר המבט, או המבט ה"קלישאי", כלומר, הניזון הציוני כלפי הגולה המביא גם להשעיותה של עבודת אבל אמיתית על חורבנה, הוא אשר מקל על החפצתה של אותה גולה ועושה לאפשרות את הפיכתה, באותן שנים קריטיות מבהינה פוליטית ומבוקרת ראויה של המנועה הציונית, למכשיר הפוליטי היעיל ביותר של הציונות במאבקה הלאומי. האסון היהודי והוצאותיו שנותהו בחיים, יכולים אפוא להיתפס לכוח הציוני, ל"החכם של היהודים". על גביה של חשתיה זו נרמזה לי שמתקבצת קריאה אחרת, חדשה, של מפעל העלייה הבלתי-לגאלית בשנים 1944-1948, וחשיפת המניעים האחרים שהגיעו מפעל זה, בנוסף על התביעה הציונית העקרונית על נכותם של יהודים לעלות לארץ-ישראל, שההיסטוריוגרפיה הציונית ראתה בה, ללא עוררין, המניע הגדול שלה.

הקריאה שאנו מבקשת לעשות, אם כן, בסוגיית ההגדרה הזאת, מתבססת בעיקר על חומר תיעודי היסטורי קיים, וכדאש ובראשונה

[28]

מידת תלותם אל אנשי השורה ואת מידת השפעתם עליהם. בתרתי להחיל בעל-ליו עצמה, בעיצומו של הסיפור, "medias in" (כתוככי הוכרים), כפי שנתגים סיפורים שייסוד הודמשי מורגש בהם יותר מאשר היסוד האפי³⁸. עשיתי כך גם כרי להגיש את המימד הודמשי של מפעל ההגירה המתרחית, גם משום שתנאי-היציב הוא, לדעתי, התשתית ההכרחית בכל כתיבת היסטוריה/וגם משום שמתוך העלילה עצמה כבר עולות השאלות והסוגיות שספר זה שם לו למטרה לדון בהן. השחזור העלילתי, ה"סיפור", אף הוא אינו מקרי, ואינו ליניארי: אין הוא עשוי קו כרונוולוגי אחד של רצף האירועים, אלא מאורגן סביב כמה צירים מרכזיים. הציר האחד הוא הציר הגיאוגרפי³⁹ שהינו היירות הפיסיית שבתן פעל ה"מוסד" בארגון ההגירה המתרחית. יירות אלה הן "אישלית", צרפת והומניז (וכלל מורה אירופה), ולכל אחת מהן מקדש פרק בתוך החלק הראשון של הספר. שלוש יירות אלה מאפשרות מבט על הסצנה האירופית כולה שלאחר סיום מלחמת העולם השנייה, על נגידת העמים העצומה שהתרחשה בה, על הבאוס הפוליטי והחברתי שאיפין אותה על הגבולות המדיניים הפרוצים ועל לירותה של המלחמה הקרה, גורמים שהפכו באותה עת לאפשריות את פעולתו הבהבת של ה"מוסד". כל אחד מן הפרקים האלה מארגן אף הוא סביב ציר מרכזי – הפרשיית הודמסיות והגדולות ביותר באותה יורה וכעבורת ה"מוסד" בכלל. אירועים מרכזיים אלה נכתבים לצצמם – על שיטות העבורה שנמצצבו באורה ייחודי להם, על הרכב הקבוצה ואפי האנשים שפעלו בהם – בהקשרים הספציפיים של המקום/המדינה שאירעו בהם, וכן בהשפעותיהם ובקשרי הגומלין ביניהם, בהילמה עם הכרונוולוגיה של התארווחם. הירחתי בפרקים אלה, ובעיקר בתיאור הנסיבות הגיאוגרפיות, כדי להראות מה שנראה לי מרכזי להבנת המפעל של הגירה המונית פוליטית זו: לא תושייתו של ה"מוסד" – שאכן היתה מושימה – היא העיקר-אלא הזמן והמקום שבהם פעל ה"מוסד" וכן כוחו של האסון היחודי במלחמת העולם השנייה. גדולתו של ה"מוסד" היתה בעיקר בהיותו "שם" כדי להוות את הנסיבות הללו ולהחיר מן האסון היחודי הגדול ומן הנסיבות האלו כוח ציוני פוליטי גדול, וכן בגמישותו הרבה וכיכולתו לסגל את עצמו במהירות להשתנותן של הנסיבות

[31]

מרכז, מוצעה ופורומים נוספים אחריים. בתחום זה, הספרות הקיימת רבה ביותר והיא מצוטטת כרחיכה, לעתים תוך התייחסות בקורטות ופולמוסיות. הקצו הבינלאומי לעבודת המוסד לעלייה ב' מוכא בעיקר בשלושת הפרקים הראשונים של העבודה, העוסקים בתיאור האירועים בשלוש החזיתות המרכזיות של פעולת ה"מוסד" – אישליה, צרפת והומניה (וכלל מורה-אירופה). לצורך הבנת משולשי היחסים שנוצרו בכל אחת מהחזיתות הללו – "מוסד"/ממשל מקומי/בריטים – השתמשתי בספרות כללית העוסקת בתקופה וכן בחומרי ארכיוני מקומי. בניסיון לרדת אל חקר ה-mentalités (רות התקופה בכל הנוגע לעלייה הבלתי-לגאלית, אני עושה שימוש בפובליציסטיקה בת-הזמן, בשירה ובפרוזה, אלה שליוו ישירות מפעל זה ואלה שנמצאו מעידים עליו בדרכי עקיפין.

מבנה הספר הוא פירמירלי: בסיסו רחב והוא הולך וצטשה צר. שלוש הלוקים לספרי: החלק הראשון, מוקדש למה שאני מכנה "עלילה". הוא מביא את הנראטיב, הסיפור עצמו, של מפעל ההגירה המתרחית; החלק השני – "ארגון", שהוא מצמצם מעט יותר כמותית – עקרו ניות הארגון הציוני שביצע מפעל זה על-פי כמה משתנים מרכזיים; החלק השלישי – "חודע" – מביא את דוחם של הרכיבים, את המעטפת האחית, האידאולוגית והפוליטית המובנת-מאליה והמושחתת-לכול שבהקשרה נעשתה פעולת המחירת הזאת⁴⁰ את מה שזאק לה גוף (Jacques Le Goff) הגדירו במאמרו "Les mentalités" כאותו רכב-מה-שבאוויר, החומק מן הטרייבקים האינרדיוואליים של ההיסטוריה כיוון שהוא מסמן את התוכן הלא-אישי של מהשבתם, אותו דבר שגם אתוון החיילים יודע אותו בלא שניתנה פקודה מפורשת, "מה שמשותף לילויים קיסר ולאחרון החיילים בליגיונותיו, ללואי הקדוש ולאייכר הוישב באחוזותיו, לכריסטופר קולומבוס ולספן בספינותיו"⁴¹. וכיון שילויים קיסר, לואי הקדוש או בריסטופר קולומבוס, או, לענייננו, בן גוריון, השאירו אחיהם תיעוד רב ועשיר יותר מאשר אנשי השורה שלהם על מה שהעסיקם הניעים, על עולמם ועל חונם, הצבתי את בן גוריון, את עמדותיו ואת רגשותיו כלפי סוגיית ההגירה הבלתי-לגאלית מרכזו של החלק הנוגע את הספר והעוסק ב-mentalités של מפעל זה, וכתתי את

[30]

בארץ-ישראל. אני מתמקרת בעמדותיו של בן גוריון, שכן הוא יותר מכל מנהיג ציוני אחר, משיביע באתה תקופה על עבודת אגשי ה"מוסד" ומנחיל להם אתוס ובינוני פעולה בכל מעשיותם. יחסו של בן גוריון, המלווה את עבודת ה"מוסד", ל"העפלה", נע על פני רבדים שונים, אך היא ה"העפלה", המיד משמשת לו נשק; נשק רטורי, נשק מניס, נשק לליבוש עמדות כוח בתוך ההנהגה הציונית, ונשק פוליטי ממש במאבק המדיני להשגת ריבונות בארץ-ישראל. בתור נשק שבוה, היו עמדותיו, מעבר לתחבטאיותיו הרבות מספור בסוגיה זו, פרגמטיות ורציונליות בעיקרן, והחירות המיד אל התכלית הנדולה של כל פעולותיו עמדו אלה נחשפות לא רדוקא ב"צנאום הנרדש" מן היסוג שנשא באוני הנציב הבריטי העליון, אלא בהכרעות שקיבל ובצעיים ההנהגות שנקט במאורעות כמו פרשת האונייה "אקטורוס" ופרשת אוניות ה"פאניס", ובהשלכותיהם על האירועים ההיסטוריים ועל חייהם של אלפי בני-אדם.

לסיכום, הערה מפגשת. מפעל ההגירה המתרחמת היהודית לארץ-ישראל כונה ב"דנו הציוני "העפלה", שפירושה, על-פי מילון אבן שושן, "חזירה אל שיא, עלייה מתוך מאגן או סיכון". הבאים אל הארץ בדרכים הכלת-לאליה כונו, כבר החל משנות העשרים ואילך, "מעפלים", ראשית הפעתו של המושג אינה ידועה לי בוודאות, אולם כבר במרס 1920 כותב ברנר בקונטרס, על "שרידי העשרות ומאות הצעירים המעפלים ללא כניסה [לארץ-ישראל]".³⁰ ל"העפלה" נאצל באידיאולוגיה הציונית ערך מוסף על ה"עלייה" סתם לארץ-ישראל, שכבר בה היה המונט של קפיצת המדרגה מן המקום הנמוך והשפל שבו נמצא יהודי-הגולה שם כוואו לארץ-ישראל, אל האחר המוגבה ערכית, אל הקדיה-של-מעלה, שהיא ארץ-ישראל. ה"העפלה", אם כן, לא היתה סתם "עלייה" אלא התעלות, תוך מאגן וסיכון, אל הפסגה, מעין אקט של הכשרה (ככל מובני המלות והטיות), שקט הניבה וכניסה, כרי לא לומר "שקט הטבלה" בים, אל תוך הציונות המגשימה בארץ-ישראל. השימוש במושגים "העפלה" ו"מעפלים" היה אידאולוגי-אנדוקרטניטורי מובהק, והלק ממשרכת שלמה של מושגים שניסחה הציונות ועשתה בהם שימוש לצורך השלמת ההגמוניה האידיאולוגית, הפוליטית והאתית שלה. המתקיים

[33]

ולרשתנותן של הזירות הנחות לפעולה בשל נזילות המצב /
 החלק השני של הספר (תמחולק גם הוא לשלושה פרקים) עוסק בארגון עצמו ובדרכי הפעולה שלו. הפרק הראשון בחלק זה דן באופן שבו הפך ה"מוסד" את אירועי העלייה הכלת-לאגלית למוצרי תקינות והפיק את מירב התועלת התעמולתית הפוליטית מפעולותיו, באמצעות ארגון ה"התנגדות" של הפליטים על האוניות והפיכת האוניות הללו לזירות הקרב הציוניות של הציונות באותה תקופה. הפרק השני דן בהתפתחותו של ה"מוסד" מאן הקמתו ערב מלחמת העולם, ובפגנה הארגון, כהזדרכיה הפנימית שלו, כשיטת העבודה שלא בתהליכי קבלת החלטות בתוכו, ביחס שבין מרכז ואן מרכזים) ופריפריה, בדיוקן הקבוצתי האנושי המיוחד לו ואת באמצעות כיונרפיות קצרות של אנשי המרכזים, וכן בקשריו וביחסי עם מוסדות ונופים "שורביים" אחרים - הנחלת הטרכנות, "ההנהגה", פלמ"ח, "בדיחה", רכ"ש והפך השלישי בחלק זה של העבודה דן בקשרי ה"מוסד" עם הגיונים, שהיה, למעשה, הממון העיקרי (יותר משבועים וחמישה אחוזים) של פעולות ה"מוסד" באותן שנים. לא רק הקשרים הפנימיים, הטרכים והבייחתיים, שבין שני הארגונים, בדונים בפרק זה, אלא גם המפגש והתנגשות שבין שתי קונספציות שונות ביסודן לפתרון שאלת היהודים העקורים לאור המלחמה (למעשה מפגש והתנגשות בין "עבודת הווה" ו"עבודת עתיד") שהולידו שיתוף פעולה פורה ביותר.

החלק השלישי והאחרון של הספר, "חודעה" - הכולל את פרק הסיים ואת אחריה הדבר - מבקש, כאמור, לתאר, בעיקר באמצעות ניתוח עמדותיו המורכבות והמשתנות, בהתאם להשתנות הנסיבות וסדרי העדיפויות, ואת יחסו של בן גוריון כלפי "שארית הפליטה", כלפי ההגירה הכלת-לאגלית בכלל וכלפי ה"מוסד" עצמו. כן עוסק הפרק בבירור ההקשרים תקונספטואליים, המנשלאיים והפוליטיים, שהתבססו, שבתוכם פעל ה"מוסד" ואשר הניע את עבודתו והתנו אותה במהלך התקופה הנחקרת. הפרק אינו עוסק רק בתחום האידיאולוגי, אלא גם בקייטקות ובשימושים שעושה בן גוריון ב"שארית הפליטה" ובמוסד לעלייה ב', לצורך מאבקו הפוליטיים בתוך התנועה הציונית בכלל וכן על הכבירה הפוליטית בתוך היישוב

[32]

פנוא

ההיסטוריוגרפיים על העלייה הגלויה-לגאלית, גם המאחרים
שבהם ובעלי השאיפה לירון מדעי "אובייקטיבי" ולא מגויס
אידאולוגית, ככל שדבר זה אפשרי, לא עשו עד כה את התבונה
הזאת, המתחייבת, לדעת, מדיין כזה. בספר זה אני עושה אפוא
מאמץ להשתחרר מן הטרוינוולוגיה הציונית השעונה, הקשורה
בתגירה המאורגנת, הפוליטית, של יהודים לארץ-ישראל, וליצור
את הריחוק הרטורי המתחייב בין המיוצג לייצוג. במתכוון, ומתוך
בחינה, אני עושה שימוש במונחים "העפלה" ו"מעפילים", אלא
כאשר הם מובאים במרכאות ובשם אומנם.

חלק ראשון
עלילה

של כינוס פריס, את תגורת המגן, את ה"כסירות", של המלך
 עומת במסורת ובהנהלה". במכתב לפקודין אנשי הפלמ"ח,
 עובדות העלייה ה"רגנה" מחוץ לארץ-ישראל, הוא כתב:
 "הנהלת משעה שהם עוזבים את חופי הארץ, עובדים למרותו של
 המלך, ורק עם שובם ארצה, הם חוזרים שנית למרותה הכלית".

"מוסד" ופלמ"ח

השמירה על לכידות גבוהה בתוך הנהגת ה"מוסד" - תפקידה של סרבנותם של ראשי שלוחת איטליה להתיישד המלך עטרת
 ראש ה"מוסד" - ועל גמישות ניהולית ופיקודית, התקוותה
 ה"חבורה" בין ה"מוסד" והפלמ"ח, ועל קלישתם הסבירה נוספת
 בתוך זמן קצר נביעקי במהלך 1946, של עשרות אנשי פלמ"ח
 בכל תפקידי הביצוע שנדרשו למפעל ההגירה המתרחמת. תפקידם
 השוטות. צעירים אלה, לרבים מהם לא מלאו עשרים, נוסף עליהם
 ה"מוסד" ותפקידי כמלווי אנוני, כמפקדי אנוני, כנהגים, כמפקדי
 שיירות, כקשרים-אלחוטנים על האוניות, כמאבטחים של ציוד
 במתנות האיטור לפני העלייה על האוניות, כמאבטחים של ציוד
 החזרה, כבעלי מלאכה בהקנת האוניות, באיטליה לכוונת
 מוסר שליחי פלמ"ח לקראת סוף 1947 ל-45 אשה ואישיות, ו
 עובדי מטה, נהגים, ימאים, קשרים ועלייה ד' [עלייה הנעלמת]
 מוויפוח].¹⁵³ גם בצדפת ובאופן זמני ברומניה, בטיסיה, תחנת
 תשובים נוספים של ה"מוסד", היו קבוצות פלמ"ח, תחנת
 המתחרות והמבצעים שהיו כרוכים בה נהפכו לשהה המלך
 העיקרי של הפלמ"ח בשנים שלאחר מלחמת-העולם, ל"קשר
 מאו הקשוח. אולם דווקא מכיוון שבר, ומכיוון שלא נמצאו אף-פעם
 נוספים לשמחת הפעילות ולתשוקת ההרץ של הפלמ"ח, חלק
 בין שני הארגונים לא היה מלכתחילה טבעי ומוכן מאליו, כפי
 לא מנקדות הראות של הפלמ"ח. פורמלית אמנם, משעה שנתק
 לעבודה העלייה, הוכפפו אנשי הפלמ"ח למרות ה"מוסד". אף-
 בפועל הם התקשו לקבל ללא עוררין את סמכותם ואת כהונתם
 של אנשי ה"מוסד", בעיקר לא של אלה בדרג הביניים, שנתק
 אחרי המלחמה ושדיו מופקדים עליהם ישירות. מפקדי הפלמ"ח
 רק סיעו להם לערער על סמכות ה"מוסד", אלא אף עוררו אהדה
 להתבדל, לשמור על מסגרת המוצא שלהם, לקבל ישרות. אף-
 תוראותיה ולתבוע לעצמם יותר ויותר תפקידים וסמכויות. מפקדי
 הפלמ"ח ינאל אלון כינה את הקשר פלמ"ח-מוסד "בעלות
 וקליחת לא תהיה עוד גורם מתקן [...]"¹⁵⁶ אולם אלון נמחך

[349]

[348]

והמלכותיהם ההיסטוריות, לבין "מדינת התי" בנמל בוסטון, חיתה צוגומת לא מעט, הרי המאורע ההיסטורי עצמו של "אקסודוס" לא רק היה הרה מרינה אלא מיצה גם, בחיפיות רבה, את מהות המפגש בין הקולקטיביות הציונית של ארץ-ישראל לבין אותה מסה של ניצולי שואה, ועד אשוב לדון בכך.

לכאורה היתה צרפת, שאלהיה הגיעו בשלהי מלחמת-העולם השנייה ראשוני השליחים מן היישוב היהודי בארץ-ישראל, ובתוכם שלוחי ה"מוסד", קרקע איריאליית לעבודת מחמרת. הכאוס של בארץ חרפה זו. השחרור בשלבים מן הכיבוש הנאצי, של חבלי צפון-מערב המשושה הצרפתי לרבות הכירה פריס החל מחורשי הקיץ של 1944, ועד להיסולם של אחרוני הכבושים באפריל ובמאי 1945, הביא אמנם לצרפת, בניסתו של אחר והיסטוריונים "רגשי רוחוה גרוילים אך לא כהכרה פתח לחקוות תודעות". בפית של הסופרת סימון דה בובואר הומשל סיום ומלחמה ל"קולות" 136 ובחלוף יותר משנה אחרי השחרור, אף התריפה תחושת זיאות של הצרפתים מגדול ארצם ומיכולתם לקחת עליו אחריות לשנותו. "צרפת של השחרור", כתב הסופר ז'ורז' ברנאנט, "פשטת את הרגל כמו צרפת האחרת [של פסן].

אולי מפני שהשתייי אינן אלא אחת. 137 לא רק הממיר הכבד "שישילמה הארץ עצמה, שחשתולמה נהרסה, וכן איי-כוללתה של ומרינה הצרפתית להחלום מהרש אל מעמדה כעולם ולשלוט בייצודה, שחורף מפתה ואילך מחוץ לגבולות הארץ, אלא גם רגש האשם על התבוסה והכניעה המיידית לנאציזם יותר מארבע שנים קודם, ועל שיתוף הפעולה של ממשלת צרפת ושל חלק גדול מתאוכאוקייפיה עם שלטונות הכיבוש, הפכו את השנים שלאחר השחרור לחווה וכווה פוליטי וחברתי נמשך. שובם ההדרגתי של המגורשים הנצילים מן המחנות בגרמניה - 3 אחוזים בלבד מכלל הוחרים שגורשו, 20 אחוזים מקרב השאר, 40,000 בני-אדם בסך-הכול - תוכחה מתמידת, ולו גם אילמת בשנים הראשונות, כלפי יורשי משטר וישי, עוד תעמיקו את תחושת הבגידה של צרפת בייצודה ובחיסוסוריה שלה. 138

יותר מרבע מכלל נכסי הרלא נייד של צרפת החריבה ומלחמה, ויותר ממיליון משפחות ללא קורת-גג היא החמרה. השתית המתעברה היתה הרוסה וחבלים שלמים של ארץ זו היו

הצרפתים עושים ככל האפשר כדי לעצור את התנועה הלא חוקית של היהודים, הוסיף פרנה בהקשר זה, כי ימים ספורים בלבד קודם הפלגת האונייה, ב-7 ביולי 1947, "אווירון, שנראה היה לנו שחוז מיועד לנלא שלחות של סיוע ליחורים המחרתיים", קורקצו ונעצר, כיוון שלא היה מצויר במסמכים הדרושים על-פי האמנה הבינלאומית 133 שר המתבונה וייל מוק חירד עוד יותר את הרברים ברין וחשבון שהגיש הוא לראש המשמלה: לא חתום לשלשונות הנמל כל אפשרות להוריד את הנוסעים בכוח, שכן הכבר היה גורם לתקריט דמים, ואיש לא היה מוכן לקחת על עצמו אחריות לאירוע מעין זה. ומשעה שהאונייה המקה מן הנמל לא היה טעם לשלוח אחריה אוניות מלחמה, כיוון שיריות אחרה לא חתום עצירות אותה, וכדי למנוע את הסתלקותה צריך היה להשתיק אותה. גם פעולה כזאת לא באה בחשבון. 134 שני השרים העיקריים אפוא זיכיי מוחלש לאנשיהם בפני ראש המשלה, וטענו כי הלוח לא יכלו לנחה אחרת מכפי שהגמו.

והאונייה ששה

בעוד המערכת הפוליטית בפריס עסוקה במידוק תעקבות שוחותיה אחריה התחמקותה של אוניית ה"מוסד" מנמל סט, ששה האונייה מורחה, במהירות של 13 מילים לשעה, מלווה באונייה ובאווירון בריטיים. ב-15 ביולי תקימה האונייה קשר עם שלוחת ה"מוסד" בארץ-ישראל, ואגב כך נותק הקשר עם שלוחת מרייסי. 135. לימים אחרים עברה אפוא נקודת הכובד של הפרישה אל האונייה עצמה העושה את דרכה בים, ואחר-כך אל חופי הארץ. פסק הזמן החלו מבחינת ההתחזקות ההיסטורית, ומנקודת הראות של עבותי ה"מוסד" בצרפת, מאפשר לנו לעשות היסל לאחור, אל ראשונה של פעולת ה"מוסד" בארץ זו, יותר משנתיים קודם ולעקוב אחר תהליך התגבשותה של שלוחת ה"מוסד" שם, צבירת הקשרים והכוח, שהעניקו לאנשי ה"מוסד" כלים מבציעים ופוליטיים ותורעת כוח וכישהו בכורשים, לניהול מפעל האונייה הגדול ביותר והמבצע השאפתני ביותר של הארגון עד אז. שכן, גם אם ההשוואה שנוקדת לחלל או בין אירועי "אקסודוס", השיבות

לעילויים; לא היו בה מתנות שהיה אפשר להשיל את הקמתם הכלהם על צבא ארצות-הברית או על אונר"א, כפי שהיה מקובל בארצות הברית. כן לא שוהו בה, כמו בארצות או בנרמניה, עסקים ארץ-ישראלים, שיכלו לספק בפליטים ולסייע ישירות.

נעשה ונראה

אם כן, תמונת המצב של ראשית התאגדותו של המוסד העילוי ב' במערב אירופה, צעדים אלה היו מסורבלים, והתגלו בעלי-יעלים, שלא לטובת העניין, הם הטביעו את תותמם, לפחות על ראשית התמקמות ה"מוסד" באזור ועל תחילת עבודתו. כדרך הפועלות של ה"מוסד" מיום הקמתו, הדברים לא נעשו על-פי עובדות מראש, אלא בשיטת ה"צניחה ונראה", או של סוף מחשבה במעשה תחילה. שלידים ראשונים נשלחו ללא כחובות וללא סמכויות מוגדרות ובלא שצוידו אלא בהוראות כלליות ביותר. הם יציעו את התווך הכללי והפוליטי כדי להיכנס לצרפת ולחסות לאחור את שרדיו הארגוניים היהודיים השונים של אירופה. אך לא רק את ראשית קשריהם הפוליטיים והלוגיסטיים לצורך הפעולה הקונקרטרית שלשמה נשלחו. אבל שנתיים בקירוב חלפו מיום שיצא השליח הארץ-ישראלי הראשון לצרפת ועד שהפעלה אחת מנמליה האונייה הראשונה, רק שילוב מיוחד, נוסף על הסיבות הפוליטיות הנזכרות, של התגבשות צוות יעיל של אנשי ה"מוסד", ובעיקר מצאתו של המאגר האנושי הגדול של העלייה הגולה-לאליה במתנות העקוריים הסמוכים, מעברו השני של הגבול הצרפתי, איפשרו בסופו של דבר, כפרק זמן קצר - שנה ומחצה בלבד חלפו מן האונייה הראשונה ועד האחרונה - שבו התקיים אותו שילוב על כל מרכיביו, הוצאתו של ארבע-ישראלים אוניות של ה"מוסד" מחופי צרפת ועלייתן יותר מעשרים אלף מוגרים יהודים. השליח הראשון הגיע לפריס בתחילת 1945, היה זה דוד שאלתיאל, דמות סגנונית, שהלמה את הזמנים ואת ה"מציאות". יליד גרמניה זה פעל באירופה מטעם ה"הגנה" אחרי עליית הנאצים לשלטון, ואף נתפס בידי הגסטפו, נתקף ונענה על-

מנותקים זה מזה; בין הבריה פריס לגמלי האוקיינוס האטלנטיק נותר גשר אחד שלם: ההפצצות הכבדות ו"הקרב על מסילת הברזל" של תנועת הרויסנס הצרפתית, חיסלו יותר ממחצית מ-40,000 הקולומטרים של מסילות הברזל שהיו בפעולה לפני המלחמה, וניתקו את הקשר הפנים-ארצי העיקרי של מדינתו. התקלאות, התעשייה, המסחר, המבנה הכלכלי והפיננסי עצמו הומדו וכן מערכת אספקת המזון היו הרסנים. מנחת המזון הרשמיות בפריס עמדו עם השחרור (אוגוסט 1944) על 50 קלוריות בלבד ליום לאדם מבוגר ועל 1,515 קלוריות ביום במחלת 1946, והשוק השחור פרץ. משטר המפלגות השביר, שנתמך על ידי הליכוד הרועמת של דה גול, והאגודות-המוסדות הפוליטיות, הפלגות והחברות, שהממשלת הקואליציונית המתחלפת לא השקפה להשיג על-ידי, וכן האינטרסים השונים, ואף המנוגדות שהגיעו ארגונים, מוסדות ומפלגות, יצרו נסיבות נוחות לעבודת מתחרות או מותגות-למחצה ב"רפובליקה של המפלגות". אולם חשוב מכול: את המשוררים הממשלתיים הולוויטיים לפעולות מסוג פעולות ה"מוסד", כגון משרד הפנים, הממונה על-ידי המסורות בצרפת על המשטרה, על ביקורת הגבולות ועל ביטחון הפנים, והמשרד לתחבורה ולעבודות ציבוריות (המופקד על-ידי המלטים, איישו בכל הרמות, מן המיניסטרים ועד לפקידים במחוזות ובגבולות, תכריז מפלגה סוציאליסטים מיליטנטים, לוחם מחדש של הסדר החוק הרפובליקניים עיניין אותם פחות משימור ומגיסיון "שומה של רוח הרויסנס במישור הציבורי והמדינתי". לאור שטרק הכובש והמלחמה, ראשיתו של עירי נמל גדולת, כמו מרסיי או בורדו, ושל ערים ועיירות קטנות יותר הן סוציאליסטים גם הם, מה שהתברר לימים כנכס רב-ערך לעבודת ה"מוסד". יחד עם זאת, וכניגוד לתחזיות של הנגות היישוב היהודי בארץ-ישראל, חסר בצרפת עצמה פוטנציאל עלייה משמעותי. "באף מקום לא פגשתי יהודים שמכיל בה הרבה ולא למדו דבר", כתב איש ה"מוסד" אחר פגישתו הראשונה עם יהודי ארץ זר. צרפת אף דחתה חסרה תשתית לוגיסטית ואפשרויות לקיומם של מספרים גדולים של יהודים במערב, בהתמוך

היטב שעליו תינשא הפעולה הציונית, וארץ-ישראלית, מצרפת. תחילתו, ובעיקר בירתה פריס, היו גם אתר הפעולה המוצדק על ארץ-ישראל, שכן ראשוני הכירו את המקום היטב עוד מן המים שניחלו משם את עבודת המחירת שלהם באירופה, ערב המלחמה העולם 18 ב-10 באוגוסט 1944 המריא אפוא שאלמיאל קהיר, ששימשה ליישוב כן השילוח של שילוחו אל אירופה וכוונה והמשתחררת, לאגלייר, בדרכו קורס לספרד ומשם ציפה 19 מה שתוכנן להיות נסיעה קצרה, הפך למסע תלאת שנתון כשישה חודשים, בעיקר בגלל קשיים מתמדיים בתשנת אשת בניסה לצרפת. רק בסיומו של מסלול עקלקל, שנמתח תפן אפריקה, שם דקם קשרים עם אנשי צרפת החופשית, עלפוטוגל וספרד, בהן איחה את הקצוות הפרומונים עם ירצבא קהיר, וניסה לרכוש אוביו, לאנגליה ומשם לצרפת, הגיע אלמליאל אל חתנת היעד שלו, פריס, כעבור כשבוע חודשים. מסע הכלי-נמנע אך חסר המועלת הממשית של שאלמיאל, וכן ייתמנה שתגלגלה לכדי יציאתה של ממש, שהפגינו כלפיו שולחיו מהארץ על השתנותו בדרכים, העידו עד כמה היחה ארץ-ישראל מנותקת. בשנת 1944, מוזרות המלחמה, ועד כמה לא יתנו ראשי היישוב את המתרחש באירופה. 150 בינתיים, במסגרת התארגנות מולש ש"ה"מוסד" לקראת סוף המלחמה ואישו שלוחתיו בארצות השונות, יצאו ארבעה שליחים נוספים לצרפת. והאשונה שבהם היחה רות בלגה, האשה היחידה עד אז בשורות היישוב, ועדה סרג' הגיעה, כומג, רק במחצית 1945 לאיסלית. קליב, שגויסה לצבדה-עזר ב-1968 על-ידי אליה גולומב, פעלה ערב המלחמה בעיקר בהומניה צבאון המלחמה בקושאא ובקורד, התכונה לצאת לצרפת כבר מיצאן 1945. אך קשרי האויה היעזים בין המרות התיכון ואירופה אילצו אותה להשתתף חודשים אחדים בקורד, והיא הגיעה לעזרה והצטרפה לשאלמיאל רק בסוף אפריל 1945, ימים אחדים לפני יום הניצחון; 191 שלא כמו שאלמיאל, היחה קליב בעלת מעמד כביר במסגרת היישוב, בתור שילוחם של כמה גופים יישוביים, לא רק של היישוב, וכוללות שלוחותה ומכוחותיה לא הוגדרו כבתורת, 152 והוכר עוד בהמשך תקלות קשות בעבודתה בצרפת

[157]

יום, נכלא לשמונה חודשים ברכא וחור לארץ-ישראל רק שר המלחמה. בכינופיה העשירה שלו לא חסר גם שירות ביטחון הורים" הצרפתי, שם רכש את הצרפתית המשובתה שלו ותק לדרגת סרן. היכרותו הטובה עם צרפת ועם גרמניה, יליד השפות שלו, האומץ האישי שהפגין בחייו והיותו "אי-שיתוף" יכלו לעשותו לשליח-מודל של היישוב. אך הוא לא השתף לקבוצות החברתיות והפוליטיות שמתן אוישו על-פי המסמך שורותיו של היישוב" ולכן נותר רק מצטרף-מודמן. יתור מן כשילות של כמה ארונים, כלומר, של מוסדות יישוביים שונים מצא עצמו שאלמיאל סוכן עצמאי מדי של מטרה לא ברורה וכן מוגדרת היטב, עסק במלאכות רבות מדי, כמו רכיש מן השלוחות הראוינים לאירופה לאחר המלחמה. סופו שחור ארצה נבא בסתיו 1945, עוד כטרם החלה עבודת היישוב של ארצות נבא ונשבע שלא יחזור ויידרן על ארמנה של ארץ וז. 144 רשמית מצפה שאלמיאל מטעם מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית. הוא ראה עצמו גם נציג המחלקה המדינית של הסוכנות ובנוסף לכך שליח של היישוב. כדי להסתיק קושי, הוא היה מצויד גם בהתחלת אישיות של כן גורריו, שאיתו נפגש טרם צאתו, לפעול בחוץ רוחב ככל האפשר - למען ענייני היישוב מזה בשילוחו של אש בצרפת ובצפון אפריקה מזה. 146 תכונה בשילוחו של אש שהיחה כבר בתחילת מואן של שחרור לאחר נחתת הכוחות של היישוב בכל המרחב הגאוגרפי. התוכנית היחה להשתתף את צרפת בעלות-הסבית בחוף גורמרי, לקראת הפיכתה למרכז הפעולה של פועלה בכל היישוב שם על הגיעין הציוני של תנועת הרויסטוט היהודית, שהתרכז והתגבש בשורות היישוב היהודי (להלן, אג "הצבא היהודי"), ונצרך בלתימה המחתרית נגד הנאצים. עוד קודם לכן, בחודש מאי 1944, נחתם כברצולונה הסכם בין נציגי היישוב לבין נציגיה של ההגלה הסוכנות בארץ-ישראל אליה דובקו והמאבקים שהיו בדיהם לרשות ההגלה הסוכנות וארגון ההגנה למען מאבק משותף שיעוד המרכזי היה הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל. 147 שאלמיאל, שליחו של דובקין, היה אמור לממש את ההסכם עם להמיי המחמרת היהודים, ולהתפסם לכוון ציוני

[156]

התקפה שלאחר המלחמה, לריכוז הפליטים שגדל והלך בהם, וכן לכתה של הקהילה היהודית שלה ובעיקר לאגפים שנחשבו אקטובסיים, ואשר גובשו במאבק המתמדת הכללי והיהודי בזמן המלחמה, עדות נוספת ליחס התנהגה הציונית לצרפת הוא ביקור בנק שערך בן גוריון בארץ זו, במלוף ארבעה ימים בלבד מ"יום הולדתו" של הציונות, מסעו של בן גוריון, הראשון לאחר המלחמה, נערך ללמוד השטה והכלים שאחם התכוון לנהל את השלב האחרון במלחמה ל"פתירת שער" ארץ-ישראל לעלייה...[של] כמיליון תימים מאירופה ומאירוצות המזרח", ולכינונה של "ארץ-ישראל כמדינה יהודית". תביעות אלה ראה בן גוריון כדוכות זו כון "השלימות זו את זו".¹⁵⁸ במהלך המשת הימים שעשה בפריס, פרש בן גוריון את רשותו על אנשים וארגונים רבים ככל שהספיק לו בן גוריון. הוא נפגש עם עשרות אנשים, שייצגו ארגונים יהודיים שונים תנועות נוער, פעילי מחתרת, מוסדות לעזרה, אנשי כספים ותיים וכן אנשי ממשל צרפתיים, וכדרכו רשם כל פרט שנראה לו כשוי לסייע לו בעבודתו בעתיד. מי צדפת ביוזמו (13, 14, 15-16) נבא) גרשים נחונים על מצפן של הקהילות היהודיות בצרפת, בלגיה ובהולנד; על ספרי היהודים המרים במפלגות היהודיות ובעיקר באלה הציוניות; על היהודים הדשומים לעלייה במשרדים "ארץ-ישראלים"; על המריבות בין המפלגות השונות ועל המלגות המאפיינת אותן; על תופעת ההתבוללות המכרסמת בעיקר בקהילה היהודית בצרפת ("מחליפים שמות שיש בהם מחדות"); על האנטישמיות; על תנועת השיבה של יהודים מן המחתה בגרמניה לארצותיהם הקודמות. למשל, "בבלגיה - 22,000 יהודים ועוד מוספים לחזור מגרמניה"; על הזירה הפוליטית הכללית ועל התמורות הצפויות בה. בפגישות עם מרק אורבלום, ובעיקר עם אדרה בליזל, ניסה בן גוריון לדלות מידע על אפשרויות הפעולה במגרת מצרית זו ובעזרתה, התמונה שנצטיירה לו בשיחותיו לגבי פוטנציאל כוחם והשפעתם של המצויינים בתוך המישרת הפוליטית הצרפתית, זיתה ענומה למדי, רבה שהתברר לימים כלא מדויק. שורות ארוכות במיוחד מן גוריון לאינפומציה מפורשת על מצב הילדים הניצולים, כוחם ותומים יאלף נמצאם אצל נוצרים, מנורים ופרשים. על זכיס לא רדוע היכן הם, מהנצרים יש שלא רוצים להחזיר... יש

[159]

ועם פעילי ה"מוסד" האחרים.¹⁵⁹ הערפול ששרד סביב הנוהי תפקידה של רות קלגה, סמביוויתיה ותחומי פשעילתה וכן יסודי מהיבוינותה הן לשולחיה והן לעמיתיה לעבודה, אפייני את מלח של שלוחים רבים אחרים של היישוב, שהסומכו ופעלו בארץ באותם חודשים ראשונים לאחר השחרור ובכיסם הוראות סתומים וכללות מדי, מטעם גופים ומוסדות רבים מדי, שלא הכייתו המצב ביבשת. שני השלוחים הנוספים שיצאו לצרפת, חנו יעקב וחנו גייסמאר ("החונכים"), מונו לעבודתם ישירות על-ידי ה"מוסד" שאול מאירוב, בשלהי פברואר 1945. באחתם נעם חודש, נקבעו לזאשונה סדרי העבודה בין השלוחה הצרפתית-ל מרכו ה"מוסד" בארץ; ניתנו להם כינויים: הוסכם על צעו לכתיבת מכתבים ולמשלוח מברקים; כן נמסרו להם המונות והכינויים לשימוש במסגרת הברקים עם ה"מוסד". צרפת קינת את הכינוי "ערפדה" (על-שמו של יארבלום); המרפתים הן המרפתית, הפרנק, היו אמורים להיות מסוים "ערונים" 14 בתום מסע שאר חודשיים, דרך מצרים ואיטליה... השניים בצרפת והתחילו לעבוד בארגון הכשרות, בחיפוש אונות ובקמת קשר אל ארצות אירופה האחרות.¹⁶⁰ שליה אחר שאר ישראל, פעיל הרכש יצחק לוי - שעבד בארץ יחד עם יהודה אהרן ויהוה מברקש כמוהו על-ידי הברקים בעקבות "משפטי תש"א בויספה - עשה בצרפת החל מאפריל 1945. גם הוא ראה את עצם איש ה"מוסד", אם כי טען שתחנת-האם בארץ נטשה אותו ואין מקיימת אותו קשר קבוע. עיקר עיסוקו היה בתקמת תחנות הקשר האלחטי בפריס וברדום צרפת, בארגון הכשרות לציונות ובאיתור ילדים יהודים שנמסרו למגורים או למשפחות צרפתיות בעת הכיבוש.¹⁶¹ כינויו היה "שמעון". קשר מיוחד קשר לוי עם ראשי ה"א.ג.א. ובמיוחד עם מפקד הארגון בתקופת המלחמה ארבלום פולונסקי (Poli) שהוסיף לשמור על אורח חיים מחתרתי גם לאחר המלחמה, ונע בחשאיות בין כתובות שונות, כפריס ובסולז'ו.¹⁶² על צוות של ה"מוסד", גדול יחסית לצוותים שהתרכזו בארצות הפעולה האחרות, המקים את בסיסו והמתחיל לפעול בצרפת קבוצה ראשונה ואת כבר העידה על החשיבות שייחסו המוסדות בארץ למיקומה האסטרטגי של צרפת, לתפקיד המרכזי שחווה

[158]

[159]

מטרתה, נטיות שחוזקו וזכו ללגיטימציה בכוח המאבק
המדינה החדשה, ואשר מה שפילג את חבריה לאחר
התפזרות בין הביבוי הנאצי שוב לא היה "שאלת פלישתיה, אלא
שאלת הטראגדיה, האם להישאר יהודי?" 164 היה גלעין ציוני
הממני זה, שחבריו יודעי עברית, מעין אב-טיפוס של החבלאה
המפשיית, המאוהה, בין הציונות הארץ-ישראלית לבין יהדות
המפשיית, המאוהה, בין הציונות הארץ-ישראלית לבין יהדות

לרבים שאינם רוצים לחזור", על הטיפול בהם ועל הצורך בהם
לדאוג לחינוכם ה"ציוני" 169

ה'צ'בא היהודי"

פרק נפרד ייחד בין גוריון לפגישה עם אנשי המחתרת, ובין
עם ראשי ה-A.G., שאת פרטי פעילותם המחתרתית ומבצעיהם
בתקופת המלחמה, וכן את מצבת אנשיהם הפעילים ופעולותיהם
מאז השחרור באיתור ילדים ובהחזרתם ליהדות, ובתקופתה
כרטסת מקיפה של פרטי כל המגורשים והנספים, רשם נקיים
רצוף, 160 העניין שגילה בין גוריון ב"אנשי המחתרת" חלק
ביכולתם המבצעית ובמניפת התפקידים שלהם, כחברי מוחין
וכאורחים, מאפשר לקבוע כמעט בוודאות שכל מוקדם או
באביב 1945, ולא בתודשים אוקטובר-נובמבר של אותה שנה, מן
שגורסת ההיסטוריוגרפיה על התקופה, גמלה אצלו החלטה
להשתית את הפעילות הציונית בצרפת, במערב אירופה ובמזר
אפריקה, על קבוצה זו של יהודים צרפתים, תבורה זאת של נשי
וגברים, לוחמי המחתרת האנטי-נאצית בצרפת, שאיבדו רוב
מחבריהם בתקופת המלחמה ואשר עדיין קיימו ביניהם מסתם
כמעט מבצעים, הודרכה פיקודית, מידור מודיעיני ומשמעת
ימי חירום, לא יכלה שלא להרשים את בן גוריון בשעה זו כי
עריכת חשבון הציונות אחרי השואה, 161 היו אלה יהודים "חדשים"
כפי תפישתו, שלקחו את גורלם בידיהם והיו מוכנים גם שהם
לשלים מחיר גבוה למען לאומיות יהודית וריבונות יהודית. ילי
אדם שביקש להתערב לתנועת הרויסטנס הואת [A.G.] היה חלק
להכיר בהכרח המוחלט של הקמת מדינה יהודית ולהתחייב לקיים
חלק בהגשמת הציוני היה בכל האמצעים היועמדו לרשותו
ובמסגרות-צפ"ש מוחלטת עד כדי הקרבת חייו, כתב אחד מראשי
הארגון ברין ומשבון ששלה לבן גוריון, 162 בקרב קהילה שביקשו
למחות את זיכרון השנים של המלחמה, של הגורשים ושל
ההשמדה ולשוב מהר ככל האפשר לחיים "נורמליים", 163 בקהילה
יהודית זאת שבמסורת היתה בעלת נטיות חזקות של היטמעות

התחברות של הארץ-ישראל, העלאתם המאורגנת לארץ של יהודים
המפשיים והנספים במלחמה וקיומו של "לוחין הארץ-ישראל",
על-ידי, באי-כח, במסגרת השותפות במאבק לקמת מדינה יהודית. 165
אולם בחצנבר 1944, כבינוג של קצין ה-A.G., קבע לסיין לובלן
(מולטן) אף הוא מראשי הארגון, כי ה-A.G. מתפקד וכי צעתה
באין במקומו שני גופים: האחד "ששי", "ארגון חינוך הילדים
ולחמי המחתרת היהודים בצרפת", והאחר, מחתרת, שלמען
לקימתה על מדינה יהודית בארץ-ישראל והגנה על הכבוד
האזרחיים והחוקיים בצרפת" [כך במקור הצרפתי, עמ' 161]. יעמיד
יעצו לרשות חתומיה הציונית ויהיה קשור ארגונית עם
ה"הגנה", 166 בקשר של אנשי ה-A.G. עם שלא הסוכנות דוד
שאתחיל היא תחילת בעייתו סופר, בהלימה עם מוגם של שני
הגורמים ועם הביגורפנות של השליח הארץ-ישראלי ושל ראשי
המבצעים, הקבוצה הצרפתית, שנתנתה בתוך שירותיה מליכודת
וסולידיות גבוהה, ושנישחת לשמר את המסגרת שצמחה ב"שעה
הפכה כוחה" שבחי חבריה, חששה שהפעלתה מבוזבזת על-ידי
אנשי ארץ-ישראל, מכוונת להחליש אותה מפנים ותביא
להתפוררותה, תחילה סירב שאלתיאל אף להכיר בהם כיהודה
מוגדרת, 167 אבל לאחר ריונים ממושכים הגיע הצדדים להסכם,
כיום התיצחון עצמו, שהקבוצה תמשיך להתקיים בתור שכזו. חברי

[161]

[160]

של 1945, בקיש מהם כן גוררין להפך לו רין והשבנו מפורט על תמיכתה של הארגון, על מדיניות המחתרתיים בזמן המלחמה, על תוכנית האנושי שלו, על מצבת כוח האדם שלו ועל יעדיו לאחר המלחמה. ובהיותו בלונדון באוגוסט, בעת הכינוס הציוני הגדול הראשון לאחר המלחמה, הגיע לדין המספר, שניסח את מראשי המדיניות הצרפתית. המספר המקיף חולק לכמה סעיפים עיקריים: פירוש אתם: מקורותיו ושריוניו הדיפלומטיים של הארגון; הכניסה מאדיאלוגי שלו; שיטות העבודה שלו ומבנהו התברתי והארגוני. כשתמצע מן המספר היתה מטרתו של ה-A.N. בזמן המלחמה לקיים את לחם המנוגני, יהודי לגמרי, הפועל תחת דגלו שלו, ואת בניגודו לכוחותם ולרצונם של הגורמים הלוחמים האחרים בקהילה היהודית. היה זה אפוא ארגון מתכדל בתוך היהדות הצרפתית, גם והתאקטיביסטיה, בגלל ציונותו, שלא איפשרה "שום אחד... לא סטרוקטורליסטיים היהודים ולא עם היהודים המתבלבלים שפעלו בשורות הרוסיסנים הצרפתית", רעיון החשתית של החנוניה (שחפתה במאבק להקמת מדינת יהודית) וכוחותיה המצומצמים וכאן לך שהארגון יתמקד בעיקר בפעולות המשיחות את העניין הציוני. לזוגמה - נכתב במסמך - ה-A.N. העדיף להכריח כמאה צעירים לפלשתית כדי שיצטרפו שם לכוחות ה"הגנה" על פני ציפון מסילות ברזל בצרפת. "הסיכון היה רומה", באותו אופן ה"הגנה" מוכן לסכן את חייו אנשיו בהיסולו של מלשין ומסגיר יהודים יותר מאשר בהיסולו של פקיד צרפתי שסייע לגרמנים בביטוי פלוגות עבודה של צרפתים ושילוחם לגרמניה. עם זאת, וה"הגנה" לקחו חלק בפעולות שהיו משורבים בתן גורמים אחרים הן של הקהילה היהודית והן של קבוצות רויסיסנים אחרות. הם מילעו בהכרחם של ילדים ושל מבוגרים לשווייץ. חלוקת כספי ההוצאה שהגיעו משווייץ, לא היתה יכולה להיעשות ללא חברי A.N. והיי A.N. שימשו רצים ושליחים בפעולות רכות של ארגונים יהודיים, שחבריהם אף לא ידעו שהם נעורים כאנשי ה-A.N. החל מסתיו 1943, העביר A.N. קבוצות של צעירים וילדים דרך גבול צרפת-ספרד. כל השירות היו המושות בנשק של A.N. כסר-הכול, וזמירות A.N. לספרד כחמש מאות צעירים וצעירות, וכן 98 ילדים עד יולי 1945. מבנהו של הארגון היה ממורד ביותר. ארבע מאות אלומים והלוחמות של הארגון השתייכו לקבוצות קטנות, לראש

הנהגלה של הקבוצה הצטרפו רשמית ל"הגנה" ונשבעו את שבועת ה"הגנה". 168 הצעירין שעוררה בארץ קבוצה זו היה גדול. יצחק לוי ("שמעון"), שקיים עם הארגון ועם מפקדו "פול" את הקשרים הקרובים ביותר, נחשב לזוה ארצה על-ידי שולחיו על אפשייון האקטיביסטיה של הקבוצה לצורה היישוב, ושלה דין והשבנו חוקי ביורת. תר"ח נישא את המאריך 11 במאי 1945, והוא מיועד על שמכונה "הברי הקר", שלא הצלחתו לפענח את הותמו, רק המה המכתב הגיע ל"מוסד", מה שמעיד, כנראה, שהמכתב אינו אף "נכון שמספרם היה פעם רב אבל חלק עלה, חלק התגייס לגמ"ה חלק התחיל לבסס מחדש את קיומו כאן. נשאר גרעין של 600 איש אבל מהנבחרים והמלוצכדים ביותר. במעש כל הקבוצות מופעלת ואפשר יהיה כנראה להפעיל עוד. הם הכינו ששתונות תיכף לאחר השחרור, לתפוס את העבודה הציונית האקטיביסטיה אירגנו ומנהלים מוסר ציוני שמהפש ומרובו בבתים מיוחדים קרובים ל-1,500 ילי. המוסד הגדול יותר שלהם זה המוסד של המנהגים המנוהלים המנוהלים על-ידי קומוניסטים. הם אירגנו גם את המוסד היהודי לאינפורמציה ורישום של יהודי צרפת. כמו כן את המוסד לקשר ולסיפול בהודים מגורשים. חוקי מזה שלחו אנשים צעירים לעמדות מפתח בג'וינט, בארץ, בעזרה סוציאלית של קהילת פריס ועוד. מוסדות דומים אורגנו בהולנד ובבלגיה על-ידי אנשים שהיו כאן בזמן המלחמה ועוברים תחת פיקוחה של אמו הנהגלה. ההנהגלה מורכבת מ-4 חברים, בחורים טובים מאוד שקשר את גורלם לארץ. שלישה מהם מוכרים אפילו עברית. בהם שההתברוצות אצלם היתה נמטרה כרות. לעתיד ויחד עם זה האמנציפציה וההגבל לתפיסת שלטון - זה אמר שריפה מסוכן. תוסף לזה את המנציפציה, הידועה לך מהתנאים שלנו, של אנשים צעירים שעברו והיו במחוזות מספר שנים וכש צרכים לחזור לחיים סדירים ולהשוב על עתיד... אבל יחד עם זאת יש לציין ולזכור היטב שהיו כוח רציני ופעיל ביותר, ויחיד בקול היהדות שיכול לשמש כשורר לעבודות רבות. 169 לא ברור אם היה וחשבון מסוים זה, או תמציתו, הגיעו לידיו של כן גוררין. מלבד מקום, בהמשך לפגישותיו עם ראשי A.N. ובמסגרת המארגנות לקראת המאבק הציוני, שחזה ותיכנן כבר בתודשי האביב והקיץ

נפרדים. וכל אחד מן המברים הכיר רק את מפקדו הישיר ואף התעלה שלו והעלה של פריים, וכן באמצעים אחרים שהעמיד לרשותה.¹⁷² ותכרים האחרים בארגון, וידע רק את המשימות הישירות שהם עשו. המארגנים וה"מוסד" בצרפת לא עליו. עקב זאת, וכנגוד לכל הנטיות הריסטיטס האחרות, לא היה צורך לצאת אל הפועל בשלבים ראשונים אלה של התמקמות ללא לשורות הארגון שום מלשין או פרובוקטור ואלה מחברי ההגנה המוסרית והמארגנים הראשונים. קשרים, רציים, יומים שנפתפו בידי הגסטפו, שעונו ושהוצאו בסופו של דבר להורג, נעשו מודיריכים, קשרים, רציים, יומים מסוד מעולם אינפורמציה שסיכנה את קיום התנועה. והם אגב אינפורמיסטיקה כשירות העניין הציוני בצרפת כך למשל, קומנדר של אג פעלו בערי צרפת נגד אנשי הגסטפו ומשורריו. ביוני 1945 החלה להתגבש המוכנית להפוך את העיר הפעילה הצרפתים שלהם, וקיימו שירותי מודיעין ושליחותיהם. המודיעין למדכו התכשרות של ה"מוסד", למקום רכזים של האנשים היחידים כזאת כללה המשימה עד עשרה איש. אנשי אג השתתפו במודיעין של עלילה וכן לנמל ההפלגות והמבדוק של ה"מוסד" לכל שחתורה של פריים. ב-17 ביולי 1944 [ברין וחשבון שקיבלו] ונתקחהו הדרומי הים תיכוני, היו אלה אנשי אג שסייעו בהקמת גוריון נכתב בטעות שהשנה הייתה 1945 [נתפסו שבעה עשרה]. משאחה, בארגון המשרד וגם בכרישה המכונית הראשונה. תכרים מרכזיים של אג בפריים, שהוסגרו לגסטפו על-ידי... מפקדו נפתחו קורסים ראשונים לאימון גופני ולשימוש בגשק, כפול. הם הושמו בכלא הגרמני בפריז, עזבו ואחר-כך גוריון ושל נועדו להכשיר יהודים צעירים לקראת העלייה לגרמניה. כולם פרט לאחד הצליחו להימלט מהרכבת שמהם המונגה לאיך והצטרפותם ל"הגנה"¹⁷³. התפקיד שמילאו ההיילים אותם לגרמניה והשתתפו בקרב על שחרורה של פריים. הם האריישיאלים באיטליה בתכשרת התקצקע לעבודת ה"מוסד" שם, מחברי הארגון אף זכו לעיטורי גבורה על לחימתם במחתן. מילוא ברפת אנשי "הצבא היהודי". תוליד "הסרת הקסים" שבין בטום המסמך, שנכתב בידיעתם ובהסכמתם של ראשי הארגון. שווי הקבוצות; ההתכשרות וההתאכזבות ההודיות במפגש הזה נאמר כי התקדו של אג סכור שיש לקיים בכל ארצות הייליה. שכן שלוחי אריישיאל ובין קבוצת המחתרת היהודית, התרחש [כך במקור הצרפתי, ע.ג.]. כוח קבוצת בשירות הממשלה היהודית. התרחש אוקטובר ונובמבר 1945, אותו פרק זמן שבו גוריון עשה של אריישיאל, וכי הארגון [כלומר, אג] מוכן לקחת על עצמו קבוצת המחתרת היהודית, התמקדו להקים להם קבוצה לוחמת. נשיאה להטיל על יהודי הגולה הללו היה כבד מכפי יכולתם, זו גם השליחים האריישיאלים לצרפת וגם בן גוריון, שהכריזו וזכרה גם מכפי יכולתם, התפקיד שאריישיאל מפקדיה, היו גבורות ביותר. וכאשר עמדה על הפרק, נסח ד"ר ישיבי מחנות העקורים, ניצולי ההשמדה, שלא היה להם מה 1945, תוכנית "העלייה הלהתמת" מצרפת, שנועדו לעמת. המוסד אחרות לא היה להם במירה אחרת, שכן שערי כנגיסתו של בן גוריון, "בכות צמחה ... ביים או בחוף ... צמחה. אצות אחרות היו נעולים כפניהם. לעומתם, המשיכו ההודיים במכונות, רימונים ואקדחים", היה ברור שמארגניה המקומיים או הארץ-ישראלים היו אנשי "הצבא היהודי".¹⁷⁴

שיחתו הפעילה הראשונה בין אנשי אג ושליחי היישוב עת המשיכיל-ל בעיני האריישיאלים, עשתה אותם, בעיני עצמם יפה, אותו אלפי ילדים יהודים בצרפת עצמה, שדוכו וסופו כבתיים ונחות שברכשו לצורך זה. ילדים יהודים רבים הובאו אל המחתרת בגרמניה ושובנו גם הם בצרפת לפני העברתם לאריישיאל. בעיקר עסקה בכך רות קליגר, שנעה הלך והתחלשה אחר השואה באירופה בין בין צרפת וגרמניה. בעבודתה נעזרה קליגר בעיקר במפקד היווני שליחי היישוב היהודי הגולה, היהודים ש"היטן" להם פתחו פה היו במשרד הפריסיאלי של השירות לאיסוף ילדים, ששימש מק

[165]

[164]

עלילה

במחלקת ההגירה וההגנה לא התברר עוד על יחסינו עם הרשות, ולכן לא יצאנו להגות את המסע הציוני. ההגנה השקטה בתוך הממשלה הצרפתית הייתה חרוך שבתוך כה הדרך הגדול של יהודי צרפת, בניסוחו של מוריס ספרא, "הם [יהודי צרפת] בתור דו-קדמים". (Dissolution). שוב לא לגרום שידברו בהם, לזכות לפניה של השכחה. להסתמס בתוך ארצם המשותפת. 179

שדה המערכה הצרפתי

במהלך סתיו 1945 כבר הבינו השליחים הארץ-ישראלים למערב אחרונה יותר מאוחר, לאחר ביקורו הראשון במחנות העקורים בצרפת, הבינו גם כן גוריון, שהמאגר הגדול, המרכזי, לעלייה הצרפתית והמכשיר היעיל ביותר לנימוש התוכנית הציונית נמצא בצרפת. והם מצויים באותם המחנות. לאמיתו של דבר, כבר בקיץ 1945 הצביעו דויד קליגר ודוד שאלתיאל, במקום מושבם בפועל על המתנה בנמניה כעל שדה המערכה העתידי, העיקרי, של הציונות. שם, הם כתבו להנהלת הסוכנות, המקור הגדול ביותר לעלייה לארץ-ישראל, ומיחורו להוסוף "התחומר האנושי והאמצעי" הציוני. וכבוסו הציונות התועלתנית, השוקלת את שקל היתר-התועלת בעיקר ממניעים של טובה הציונות ושל מעמדה בעולם היהודי, הודגשו קליגר ושאלתיאל כי בהצלחה בעבודה במחנות הלויים לא רק גורלם ועתידם של עשרות אלפים משיירי ההשדה הנמצאים בגרמניה והודמניה ("שאנסה") בלתי-מצויה לעלייה המונית לארץ-ישראל, אלא גם "הפרסטיז'ה של הסוכנות היהודית" 180 אבל לא רק האוייבוקט של המעשה הציוני, כלומר המוניטין היהודי שנודעו להיות "נישאים על שכם" לארץ-ישראל והיות מופלעים כנשק בהתמודדות עם הכריזים, לפחות כפי שהצגים הציונים תפשו זאת, טרם נמצא במערכה של אירופה בשלי 1945. גם הסטייבוקט הציוני, העושה שימוש ביהודי הגולה לצורך מלחמתו המדינית, טרם כונן את עצמו כראוי, לא מבחינה תפישת המציאות שלו ותפישת מקומו ותפקידו בה, ולא מן הניכס המעשי קבוצת השליחים מארץ-ישראל, שפעלה מצרפת, לא השכיחה גם בתהליך שישה חודשים מאז התקבצותה בארץ זו.

[167]

במחלקת ההגירה וההגנה לא התברר עוד על יחסינו עם הרשות, ולכן לא יצאנו להגות את המסע הציוני. ההגנה השקטה בתוך הממשלה הצרפתית הייתה חרוך שבתוך כה הדרך הגדול של יהודי צרפת, בניסוחו של מוריס ספרא, "הם [יהודי צרפת] בתור דו-קדמים". (Dissolution). שוב לא לגרום שידברו בהם, לזכות לפניה של השכחה. להסתמס בתוך ארצם המשותפת. 179

במהלך סתיו 1945 כבר הבינו השליחים הארץ-ישראלים למערב אחרונה יותר מאוחר, לאחר ביקורו הראשון במחנות העקורים בצרפת, הבינו גם כן גוריון, שהמאגר הגדול, המרכזי, לעלייה הצרפתית והמכשיר היעיל ביותר לנימוש התוכנית הציונית נמצא בצרפת. והם מצויים באותם המחנות. לאמיתו של דבר, כבר בקיץ 1945 הצביעו דויד קליגר ודוד שאלתיאל, במקום מושבם בפועל על המתנה בנמניה כעל שדה המערכה העתידי, העיקרי, של הציונות. שם, הם כתבו להנהלת הסוכנות, המקור הגדול ביותר לעלייה לארץ-ישראל, ומיחורו להוסוף "התחומר האנושי והאמצעי" הציוני. וכבוסו הציונות התועלתנית, השוקלת את שקל היתר-התועלת בעיקר ממניעים של טובה הציונות ושל מעמדה בעולם היהודי, הודגשו קליגר ושאלתיאל כי בהצלחה בעבודה במחנות הלויים לא רק גורלם ועתידם של עשרות אלפים משיירי ההשדה הנמצאים בגרמניה והודמניה ("שאנסה") בלתי-מצויה לעלייה המונית לארץ-ישראל, אלא גם "הפרסטיז'ה של הסוכנות היהודית" 180 אבל לא רק האוייבוקט של המעשה הציוני, כלומר המוניטין היהודי שנודעו להיות "נישאים על שכם" לארץ-ישראל והיות מופלעים כנשק בהתמודדות עם הכריזים, לפחות כפי שהצגים הציונים תפשו זאת, טרם נמצא במערכה של אירופה בשלי 1945. גם הסטייבוקט הציוני, העושה שימוש ביהודי הגולה לצורך מלחמתו המדינית, טרם כונן את עצמו כראוי, לא מבחינה תפישת המציאות שלו ותפישת מקומו ותפקידו בה, ולא מן הניכס המעשי קבוצת השליחים מארץ-ישראל, שפעלה מצרפת, לא השכיחה גם בתהליך שישה חודשים מאז התקבצותה בארץ זו.

שדה המערכה הצרפתי

במהלך סתיו 1945 כבר הבינו השליחים הארץ-ישראלים למערב אחרונה יותר מאוחר, לאחר ביקורו הראשון במחנות העקורים בצרפת, הבינו גם כן גוריון, שהמאגר הגדול, המרכזי, לעלייה הצרפתית והמכשיר היעיל ביותר לנימוש התוכנית הציונית נמצא בצרפת. והם מצויים באותם המחנות. לאמיתו של דבר, כבר בקיץ 1945 הצביעו דויד קליגר ודוד שאלתיאל, במקום מושבם בפועל על המתנה בנמניה כעל שדה המערכה העתידי, העיקרי, של הציונות. שם, הם כתבו להנהלת הסוכנות, המקור הגדול ביותר לעלייה לארץ-ישראל, ומיחורו להוסוף "התחומר האנושי והאמצעי" הציוני. וכבוסו הציונות התועלתנית, השוקלת את שקל היתר-התועלת בעיקר ממניעים של טובה הציונות ושל מעמדה בעולם היהודי, הודגשו קליגר ושאלתיאל כי בהצלחה בעבודה במחנות הלויים לא רק גורלם ועתידם של עשרות אלפים משיירי ההשדה הנמצאים בגרמניה והודמניה ("שאנסה") בלתי-מצויה לעלייה המונית לארץ-ישראל, אלא גם "הפרסטיז'ה של הסוכנות היהודית" 180 אבל לא רק האוייבוקט של המעשה הציוני, כלומר המוניטין היהודי שנודעו להיות "נישאים על שכם" לארץ-ישראל והיות מופלעים כנשק בהתמודדות עם הכריזים, לפחות כפי שהצגים הציונים תפשו זאת, טרם נמצא במערכה של אירופה בשלי 1945. גם הסטייבוקט הציוני, העושה שימוש ביהודי הגולה לצורך מלחמתו המדינית, טרם כונן את עצמו כראוי, לא מבחינה תפישת המציאות שלו ותפישת מקומו ותפקידו בה, ולא מן הניכס המעשי קבוצת השליחים מארץ-ישראל, שפעלה מצרפת, לא השכיחה גם בתהליך שישה חודשים מאז התקבצותה בארץ זו.

[166]

המאמצים האישיים [...] העבודה סובלת עדיין מחוסר תיאום
מולטי-מחוסר ריכוז על-ידי איש מרכזי ... כמו שהיה פשה שלא
התארגן באירופה בזמן המאמץ, יהיה פשה אם לא ייצא מיד בן-אדם
המבטיח בעל פריסטיי ושיקול בעבודתנו [...] 183

המאמצים האישיים [...] העבודה סובלת עדיין מחוסר תיאום
מולטי-מחוסר ריכוז על-ידי איש מרכזי ... כמו שהיה פשה שלא
התארגן באירופה בזמן המאמץ, יהיה פשה אם לא ייצא מיד בן-אדם
המבטיח בעל פריסטיי ושיקול בעבודתנו [...] 183

להכשיר תשתית לוגיסטית וברורית להפלטות, להשיג אנשי
וכספים, ולגייס תמיכה פוליטית חיונית, הן מקומית והן בינ-
ארצית, לפעולות. יחידה כזו: אם משום היעדר אותה היתה
ברורה ומקובלת בתוך הקבוצה, אם משום הסדרנה של חוקי
פעולה מוסכמת וחד-משמעית ואם משום הפישלון שבהצגת
הנהגה כזאת ותוכנית כזאת, היתה קבוצת הפעילים ברום
מסוכסכת בתוך עצמה, שרורה בתוך תחושת ההתמזג והכניסה
וקדישה בין כיווני פעולה שונים. "אני כבר יותר משבוע גייסתי
והספקתי להיכנס וללמוד את ענייני הכספים של ה"מוסד" באירופה על
שנשלה לרכוש את ענייני הכספים של ה"מוסד" באירופה על
מציאתי חוסר כל עבודה משותפת בין חברינו. רוגו הדרדר, ומן
בשני וחוסר כל הידרבדות [...] גם לא מצאתי את הגישה הרוחנית
והנכונה לעצם מפעלנו [...] אינפנטיליות וחוסר ניסיון. במקום
ארוך ומפורט, שביקש להפיץ רק בחוג הפנימי ביותר של אגף
ה"מוסד" בארץ, תיאר גינזבורג, מן האנשים המרכזיים
ה"מוסד" ערב הלהטת היעדר היעדר הנהגה בקרב השליחים, "בזבוז כספי
כשרון, חוסר יוזמה היעדר היעדר הנהגה בקרב השליחים, "בזבוז כספי
ללא פיקוח ועיסוק בתחומים שאין ה"מוסד" יכול לכלול אותם
בתקציבו [...] "ירדות שלנו [קלג'ר] עומדת בצד [...] בשנת
עם בן גוריון, בעקבות ביקור עבודה במרסיי, היה גינזבורג מפורט
ונקב עוד יותר בבירור: "אין פה די אנשים להפעלה [...] להכנות
להכנות דרושים כוחות. עובדים רק חנן [יעקוביץ], וילי [נמן]
ופורן [גייסמאר]. זה לא מספיק. אין קשר בין מארסיל ופריז, והן
יש לפעמים כפילות או חוסר התאמה [...] חנן מוטפל יותר מ
בלי התמכרות שלמה הרבה לא יושג, וחנן לא מבין את. הוא טוען
על התמכרות ומטפל בהכשרה, ילדים, קשר יעור... לחנן יש רשימה
של 400 מצדפת, אבל האנשים לא נברקו אם מוכנים ואם בריאים.
יש להביא אותם לנצל [...] דרושים שני אנשים מהתחלה... ק
להפוך משבן לעולים בסביבת מארסיל - ער יציאתם, יש שאלו
הספקה (20 אלף ימי אוכל) [...] אמצעים הגיינט לפי שעה לא חנן
כלום [...] "עבודת ה"מוסד", כתב שליו אחת שעבר בפניו
"מתנהלת לפי בחינות משונות. כל אחד שמגלה יוזמה הוא המונה
והכול נשאר בלתי מרוכז. נכנס לעבודה ר'על הפולטיק

להכשיר תשתית לוגיסטית וברורית להפלטות, להשיג אנשי
וכספים, ולגייס תמיכה פוליטית חיונית, הן מקומית והן בינ-
ארצית, לפעולות. יחידה כזו: אם משום היעדר אותה היתה
ברורה ומקובלת בתוך הקבוצה, אם משום הסדרנה של חוקי
פעולה מוסכמת וחד-משמעית ואם משום הפישלון שבהצגת
הנהגה כזאת ותוכנית כזאת, היתה קבוצת הפעילים ברום
מסוכסכת בתוך עצמה, שרורה בתוך תחושת ההתמזג והכניסה
וקדישה בין כיווני פעולה שונים. "אני כבר יותר משבוע גייסתי
והספקתי להיכנס וללמוד את ענייני הכספים של ה"מוסד" באירופה על
שנשלה לרכוש את ענייני הכספים של ה"מוסד" באירופה על
מציאתי חוסר כל עבודה משותפת בין חברינו. רוגו הדרדר, ומן
בשני וחוסר כל הידרבדות [...] גם לא מצאתי את הגישה הרוחנית
והנכונה לעצם מפעלנו [...] אינפנטיליות וחוסר ניסיון. במקום
ארוך ומפורט, שביקש להפיץ רק בחוג הפנימי ביותר של אגף
ה"מוסד" בארץ, תיאר גינזבורג, מן האנשים המרכזיים
ה"מוסד" ערב הלהטת היעדר היעדר הנהגה בקרב השליחים, "בזבוז כספי
כשרון, חוסר יוזמה היעדר היעדר הנהגה בקרב השליחים, "בזבוז כספי
ללא פיקוח ועיסוק בתחומים שאין ה"מוסד" יכול לכלול אותם
בתקציבו [...] "ירדות שלנו [קלג'ר] עומדת בצד [...] בשנת
עם בן גוריון, בעקבות ביקור עבודה במרסיי, היה גינזבורג מפורט
ונקב עוד יותר בבירור: "אין פה די אנשים להפעלה [...] להכנות
להכנות דרושים כוחות. עובדים רק חנן [יעקוביץ], וילי [נמן]
ופורן [גייסמאר]. זה לא מספיק. אין קשר בין מארסיל ופריז, והן
יש לפעמים כפילות או חוסר התאמה [...] חנן מוטפל יותר מ
בלי התמכרות שלמה הרבה לא יושג, וחנן לא מבין את. הוא טוען
על התמכרות ומטפל בהכשרה, ילדים, קשר יעור... לחנן יש רשימה
של 400 מצדפת, אבל האנשים לא נברקו אם מוכנים ואם בריאים.
יש להביא אותם לנצל [...] דרושים שני אנשים מהתחלה... ק
להפוך משבן לעולים בסביבת מארסיל - ער יציאתם, יש שאלו
הספקה (20 אלף ימי אוכל) [...] אמצעים הגיינט לפי שעה לא חנן
כלום [...] "עבודת ה"מוסד", כתב שליו אחת שעבר בפניו
"מתנהלת לפי בחינות משונות. כל אחד שמגלה יוזמה הוא המונה
והכול נשאר בלתי מרוכז. נכנס לעבודה ר'על הפולטיק

אם מארגניה באו מן היישוב בארץ-ישראל, הרי מחולקת הרהאנוניים, המפונטנייים, היו יהודי הגולה, ניצולי המלחמה תנועתם המצטברת, נודדיהם על פני היבשת, הוירחים אל עמ"ת "מציליהם" הארץ-ישראלים, היו כסיומו של דבר, הכסיס שיש נישא ויכלה להתגבש ההגירה המאורגנת בים⁸⁶ החלטההיותו בן גוריון, בתחילת אוקטובר 1945, לפתוח במאבק ציוני מתוך נגד המדיניות הבריטית ולהפוך את יבשת אירופה לזירה מרכזית במאבק זה, היו אפוא קריטיים בהתנגעת הפעולה הציונית, ונוצו לרעת עמדתו בירושלים וכנגד הלחצים שהופעלו עליו לשוב בהקדם לארץ כדי להתיצב בהתנגת המערכה שם, החליטו גוריון להאריך את שהותו ביבשת כדי להכשיר בה את הקרקע לפעולה ציונית מחתרנית, לכוונה מבחינה מדינית וארגונית ולעמוד בראשה בשלביה הפורמטיביים, החלטה אלה היו תהיקו הארכימדית בעבודה הציונית באירופה בכלל ובמערב אירופה בפרט. במובן מסוים, כל מה שהמערכת הציונית, שהיתה פשוט כבר על פני אירופה, נזקקה לו כדי להתחלץ מקיפאונה ומסכסוכו הפנימיים ולתת ביטוי מלא ליכולתה, לעוצמתה, לתושייתה האנושית, ולמסירותה לשולחיה, ויה אותו הדבר עצמו שהיה אותו בן גוריון בבואו בתחילת אוקטובר מלונדון לפריס - תוכנית וארגון.⁸⁷

מאבקי כוח

לפעילתיו של בן גוריון באותה שעה ולא מתואמת איתו. לכינוס וקמ"ה שליוו ה"מוסד" במערב אירופה, שליחי ה"בריתה", אנשי וית'הגולה של הבריגדה ונציגי פלוגות הסער, הוא נמשך ימים אחדים והסתיים, בסופו של דבר, בלא כלום מבחינתם של בן גוריון ו"המוסד" וברלס או של שולחיהם. לא כל כך עקרונית הארגון מתיש של גרינבוים וברלס הם שעמדו בינם לבין בן גוריון ומשותק, אלא אישיותם של הראשונים, יכולתם לעבוד בצוותא עם אנשים וכן יחסו האישי, השלילי, של בן גוריון אליהם ואל "המוסד", שזיה ידוע עוד מימי המלחמה. ⁸⁸ שליחי ה"מוסד", שאו לכנס פריס, הן על-פי ההמנה גרינבוים וברלס והן ביוזמתם של אלה שיהיו בו משתק כפול: הם שיתפו פעולה למראית-עין, כדי לאלות עילה לטענה כי הם מתחילים בעבודה. ועם זאת, טענו כי אין הם רשאים ומוסמכים להיות שותפים להחליטה על הקמת גוף מרכזי בפריס לענייני הצלה, שכן הם כפופים אך ורק למרות ה"מוסד" ומקבלים הוראות ממרכזו בארץ. עמדתם היתה אפוא כי עצמם להעביר את זכות ההחלטה להנהלת הסוכנות ולמחיריות ה"מוסד". בארץ. פירושה היחיד של עמדתם היה סירוב לקבל את מרותם של גרינבוים וברלס ולעבוד תחת הנהגתם. "לא רצינו כתב גינובוים למרכז ה"מוסד" בארץ, "לתת לברלס את המהמנות להיאחז בניצירת הוצדה הזו [ועדת השלישה שתרכי את ענודת ההגלה מפריס] ולמצוא בה הצדקה להכרחיות הישארותו באירופה."⁸⁹ אולם בוויחות מודעים לכך שלא לומן רב יישאר ריב והחלל שמתחירות מבוכתם ואי-יכולתם הנמשכות לקדם באופן ממש את פעולות העלייה הכלתית-לגאלית ממערב אירופה, ושיש וריים הלוששים עין אל התפקיד הזה, קיימו אנשי ה"מוסד", במקביל לכנס השליחים, התועדות משלהם. פנישה זו נועדה לתבא לתיאום מלא יותר בעבודתם, להצאת הפעולה ככלל ולהקמתה של קבוצת היגוי מתוכם, שתרכי את פעילות ה"מוסד" לצדפת ובשאר ארצות מערב אירופה.⁹⁰ בהודמנות זאת אכן הוקמה מוכריות בת המישה הכרים. שלשה מתוך המישה היו אפורים לרכז את העבודה היומיומית. המשת הכרי המוכירות היו מוסכמת על ככול. תפקידם היה להתנהג את כל פעולות ה"מוסד" במערב אירופה ובמדינות נולדת איטליה,⁹² לקשר בין חברי ה"מוסד" שרדו פרושים בארצות השונות, לתאם את הפעולות עם

הרי מחולקת הרהאנוניים, המפונטנייים, היו יהודי הגולה, ניצולי המלחמה תנועתם המצטברת, נודדיהם על פני היבשת, הוירחים אל עמ"ת "מציליהם" הארץ-ישראלים, היו כסיומו של דבר, הכסיס שיש נישא ויכלה להתגבש ההגירה המאורגנת בים⁸⁶ החלטההיותו בן גוריון, בתחילת אוקטובר 1945, לפתוח במאבק ציוני מתוך נגד המדיניות הבריטית ולהפוך את יבשת אירופה לזירה מרכזית במאבק זה, היו אפוא קריטיים בהתנגעת הפעולה הציונית, ונוצו לרעת עמדתו בירושלים וכנגד הלחצים שהופעלו עליו לשוב בהקדם לארץ כדי להתיצב בהתנגת המערכה שם, החליטו גוריון להאריך את שהותו ביבשת כדי להכשיר בה את הקרקע לפעולה ציונית מחתרנית, לכוונה מבחינה מדינית וארגונית ולעמוד בראשה בשלביה הפורמטיביים, החלטה אלה היו תהיקו הארכימדית בעבודה הציונית באירופה בכלל ובמערב אירופה בפרט. במובן מסוים, כל מה שהמערכת הציונית, שהיתה פשוט כבר על פני אירופה, נזקקה לו כדי להתחלץ מקיפאונה ומסכסוכו הפנימיים ולתת ביטוי מלא ליכולתה, לעוצמתה, לתושייתה האנושית, ולמסירותה לשולחיה, ויה אותו הדבר עצמו שהיה אותו בן גוריון בבואו בתחילת אוקטובר מלונדון לפריס - תוכנית וארגון.⁸⁷

[171]

[170]

ריון ודרישותיהם של אנשי ה"מוסד" עצמם, וכמו מסע ארץ
 באצות הכלקן ומרכז אירופה, הגיע גם אהרן אבריא ל צרפת,
 והל להל מפרס את העבודה הפוליטית בארץ זו, וכן את ריכוז
 הפעולה הציונית באירופה.¹⁹⁴ בנואר 1946, אם כן, יכלה כבר
 שלוח פריס לזוות למרכז ה"מוסד" בארץ על יצירתם של קשרים
 פנימיים עם שליחי ה"בריתה" וה"מוסד" בצ'כוסלובקיה ("פרנס"),
 פולין ("ארד"), בגרמניה ("הנס") ובאוסטריה ("וולטר"). כן
 זווה פריס על הקמתו של מרכז נוסף בבריסלבה, למזרח
 אירופה, שיצמוד בקשר אלחוטי ("גרעון") יומיומי עם פריס, ועל
 הפנתה של המערכת הלוגיסטית המרכזית לכל אירופה - משרד
 קבוע בפריס, מזכיר בכירית לניהול המשד, חתנת אלחוט בכל
 אצות הפעולה המרכזיות, ודרכי קשר עם אצות-הברית ("דני") קנייים
 ("הנבי"). החלט כי הקשר עם אצות-הברית ("דני") קנייים
 המפעלת מברקים ומכתבים.¹⁹⁵ מצרפת עצמה, לעומת זאת, גם
 כעבור שנה עבודה, טרם הפליגו אונות וטרם הוסכם בין שליחי
 ה"מוסד" על אופן הפעולה במלטים ועל דרך הוצאת אונות
 ה"מוסד" מן הנמלים: האם תיעשה הפעולה בגלוי ובאורח כביכול
 רגיל, במסווה של משרייה פוליטית צרפתית, או שהפעולה
 תיעשה מתחתיתית, תוך הסתמכות תן בפעולות עצמן ותן בפגיעה
 באפשרויות השהייה והעבודה של שליחים ציונים בארץ זאת.
 כעיינתו הקשה היא הגשת המשא (הפליטים) וסידורו, שחור או
 לבן [בלתי-לגאלי או לגאלי], ריווח גונכורג למרכז ה"מוסד",
 והצבע הלכן [הפעולה הגלויית] יחייב הוצאת גדולות ובייתוד לזמן
 ממושך; על כן היינו מצדיפים את האחרת בתנאי שנוכל להגיע
 לציטי [מפוליטי] הנחץ. לזכר הזה יש בסיס באשר קשרינו שם
 [מוסיל] הם טובים. גם יחידים פליטים ממדיד מגישים עודה אשר
 גבוהה להיות חשובה, כי להם ניסיון רב בסביבתנו.¹⁹⁶ הקושי
 העיקרי היה בהשגת אשרות יציאה וכן מחסור באנשים להפעלת
 המערכת עצמה. "שאלת האנשים וצורת העלאתם יכולה ליכב את
 כל הפעולה", ריווח גונכורג. פוטנציאל האנשים החשוב ביותר,
 מבחינת צרפת, נמצא בבלגיה ויהיה אפשר, לדעת גונכורג,
 להעבירם ללא קשיים ל"פדנא" [מוסיל]. בעזרת "חברינו במדיס"
 [אנשי הביגודה], אם הוכר "יעשה כנון, במרץ ובהעזת הדרושים
 לפעולות אלה.¹⁹⁷

[173]

ליצור תשתית של קשרים פוליטיים עם השלטונות
 הצרפתיים, ולעמוד בקשר מתמיד עם הארץ. מדר"חור שנסח
 ומשתתפים, התברר הצורך החרוף בשליחים לבלגיה, לשווייץ
 ולפולין וכן הוחרח שאחר מחבלי המוכרות יגיע כל העת ה
 השלטונות השונות וישכיל את התיאום ואת הקשר ביניהן, נוסי
 על הקשר האלחוטי שהיה מוקם והולך באירופה באותה עת
 גונכורג, שנבחר למוכרות המצומצמת, ביקש לעבור לפריס
 לריכוז העבודה שם, והגיע שמישהו אחר, מומחה אף הוא לכשמה
 יחליף אותו בשווייץ. הוא היה סבור ששווייץ איבדה מהחשיבות
 שהיתה לה בשנות המלחמה, וכי שוב לא תהיה מוכרות כלית
 לפעולת ה"מוסד" והענפים האחרים של התנועה הציונית כפי
 שהיתה בתקופת המלחמה.¹⁹⁸ אולם בסופו של דבר, ומפני
 שכבוננת בן גוריון היה להציב את אהרן אבריאל (אבריאל) בניהל
 גונכורג בשווייץ כדי שירכו משם את כל פעולות המסע
 הפעולה הציונית כ"כנס פריס", לא הצליחה להגיע
 המוכרות במתכונת כנונה של "פרשת לה ספציה", והי
 לכלל ממוש, אם כי הבריה מילא תפקידים ככירים בפעולות
 ה"מוסד", ובאביב 1946, בעיצומה של "פרשת לה ספציה", התי
 לפריס ראש ה"מוסד" שאול מאירוב והחל לנהל משם את ענייני
 ארגונו, עזריו במשך יותר משנה, עד תחילת קיץ 1947, היה אהרן
 אבריאל, דובר שפות רבות, איש העולם, ששימש גם בגוריון נהג
 של ה"מוסד" באירופה. פינו גונכורג, גם בתוקף החוק החדש
 איש-המספח המרכזי, גם בתוקף ניסיונו ואישיותו, נחשב לאחד
 המצגל הפנימי מקבל החלטות של ראש ה"מוסד", אם כי מסך
 מושבו היה זיגבה (וראו על כך פרק התמישי של העבודה).

מטה כל-אירופי

תגבורת רצינית קיבלה שלוחת צרפת בסוף 1945, עם העברת
 של שמרייה צמרת, בשל החלונכים עם ארזי, מאיטליה למדיס.
 בגיזהול של צמרת עתידה עיר נמל זו להיעשות מרכז מבצעים
 כל-אירופי. כחודשיים אחר-כך, לאחר תביעותיו החודרות של ק

[172]

זו ספינת קבלן, של "הגויז", אחד מקבלי האוניות שה"מוסד" עבר אתם ערב המלחמה ובתקופת המלחמה, שגדרה אחריה שובל רע של כעיות, סוגיות בעלות, שאלות כספיות והוראות סותרות שקבל רב-החובל, 1919 כל הסיבות שבגללן סירב אורי באיטליה לעזוב עם קבלנים. אבל ה"מוסד" בארץ הארץ להוציא אונייה בכל מחיר ומדי: "העיקר בשבילנו כיום הוא ביצוע המפעל. את-כך נסד איתו (עם "די" גויז", הקבלן) את החשבון. 2000 התכתובת בין צמרת במרסיי לבין ה"מוסד" בארץ מאותם ימים הושפת שוב, כמו במקרה של איטליה בתורשי העבודה הראשונים, וכמו בקשר לגיון שלוחת רומניה והמטה הארץ-ישראלי, את המדח המנטאלי והעצום, שנפער בין מרכז ה"מוסד" בארץ לבין שלוחותיו באירופה. סמורה - דחק הציוני הפוליטי בעיקר, של הפגנת נוכחותה של ההצגה התורית הלוחמנית לקראת עבודתה של הוועדה האנגלי-אמריקנית ובשטח, מעבר לימ, עשה את שלו "כוחם של הדברים", א ליתר דיוק, הולשטם. "ארץ לציון שבואה הנה [של האונייה] ארזו כפי שצריך היה להתארגן", החלונן צמרת. "זה כשביעיים שיזא נמצאת כאן, ולא ברור לנו... אם השותף (בעל הספינה) מוכן לעבודה או רק משחק משחק. עם כווא של אתי (אבריאלי) ו"מוסדנו שעלינו להתחיל לסדרה, לתקנה ולציידה [...] מצד שני, עניין היציאה טרם סוודר; בתוכנית: מאה עשרים מקומיים והסדרו עם השלטונות המקומיים הוא גם כן כטיפול. מכיאים אנו בהשכנו גם יציאה שחורה לגמרי (כלי יריעת השלטונות) כדוגמת בנישין [איטליה]. הקישי העיקרי במקרה זה הוא חוסר טרנספורט משלנו [...]. צמרת ציין את "חוסם [ה]שלילי של השלטונות", והציע להודיע בהפלגות מבלגיה, כיוון שיש שם כבר מאות מעמדים המוכנים להפליג כל רגע, כיוון שקל להעביר אנשים מגומניה לשם, ומשום שעמדת השלטונות שם אודות יותר מאשר בצרפת. אולם מהארץ הוסיפו לדחוק להוצאתה של האונייה האשונה, ולי כרי לקבוע עוברת, ולהציב דגל נוסף במפת נמלי הפלגות של ה"מוסד".²⁰¹

[175]

שתי קבוצות עבודה התגבשו במקביל בצרפת. בפריס קם שם מבצעים, שתחום אחריותו היה ריכוז הפעולה האירופית כולה על-פי הקווים שהתווה בן גוריון. תפקיד המטה היה לטוות מעטין קשרים עם שלטונות צרפתי, לקיים את הקשר עם מרכזי ה"ביה"מ בארצות השונות וכן עם מחנות העקורים עצמם בגרמניה ובאוסטריה; לתאם את הפעולות בין אנשי הבריגדה, ה"ציונים" וה"הגנה"; לעסוק ברכש ובצנייה והכשרה והאימונים של האנשים לקראת ההפלגות. ואילו במרסיי התכונן צוות, שנתקן לארגן ולכצע את ההפלגות עצמן מנמלי הים התיכון של צרפת ולהפוך בהמשך את הנמל לכביס היםי המרכזי של ה"מוסד". במשך שנה וחצי, כאמור, מתחילת 1946 עד אביב-קיץ 1947, דיכרו אותה אבריאלי את מטה ה"מוסד" בפריס. אחרי בואו לפריס של ראח ה"מוסד" (באפריל 1946), היה אבריאלי המטנה שלו. כיוון שהיה לנסוע ברחבי אירופה וכיוון שעיקר פעילותו היה במישור הפוליטי והדיפלומטי ולא במישור המבצעי, לא זוהתה שלוחת צרפת על אבריאלי (וגם לא עם פעיל "מוסד" אחר), כפי ששלוחת אמליה זוהתה עם אורי וסרני, או כפי שהעבודה ברומניה זוהתה באופן מוחלט עם משה אוורובך. פיצולה למעשה של העבודה בצרפת לשתי שלוחות נפרדות - פריס הפוליטית מזה ומרסיי המבצעי מזה - הקשה עוד יותר על ראייתה של צרפת כיוחידת אחת וכיחידת פעולה אחת, מוגדרת ומגובשת, ועל זיהויה עם דויל פעולה מסוימת ומובחנת. ובעוד המטה בפריס פועל לטיפוח ותשתית המדינית והקשרים עם שאר השלוחות באירופה, קם מרכז מבצעי אוטונומי במרסיי. שלישית שליוחם מהארץ, בהנהגתו של צמרת, שהיה בעל ותק וניסיון ברכישה אוניות עוד מתקופת עבודתו ערב המלחמה, דיכרה את כל נושא האוניות בנמל. תכלי הפלגתה הקשים והממושכים של האונייה הראשונה מצרפת הם, בין השאר, עידוד לאיספור הכעיות, הפוליטיות, הלוגיסטיות והמבצעיות, שאנשי ה"מוסד" היו צריכים להתמודד איתן בנמל מקום שבו מיקמו את עצמם, עד שיכלו לפתוח קו הפלגות כלשהו מאירופה. אוניות בצרפת עצמה לא היו בהישג-יד באותה עת והאוניות שאב שינד תחל לרכוש בארצות-הברית טרם נהפכו למבצעייות. ה"מוסד" העביר אפוא לצרפת, בפברואר 1946, ספינת טורקית ישנה שהיתה ברשותו כיוון, ועמדה שם ללא שימוש. היות

[174]

תורת של הגבול אל צדו תאחר לצורך עבודת שונות. ההזראות המאוימות על כך הועברו בעוד מועד אל משטרת הגבולות.²⁰⁴ חתולי הבריגדה ליו את השיירות, ובמסגרתן מסרו את האנשים ליד שליו ה"מוסר".²⁰⁵ ב-17 במרס הפליגה האונייה, ששמה הוסב לשליו ה"מוסר" לכן ל"תל חי", מנג'ל לה סינדה (Ciofani), בדרך צורקום לכן ל"תל חי", מנג'ל לה סינדה (Ciofani), בדרך צורקום ובסיועו של איש "המודיעין הכללי" הצרפתי. 27-2 במרס, 11,000 נחפשה האונייה במרחק 120 מילים מהחוף של ארץ-ישראל.²⁰⁶ הכשרת האונייה בנג'ל והפלגתה נעשו תחת פיקודו של רב-צבא, שהמתניו לה על הרציף. עוד באותו יום הורדו האנשים מהאונייה והועברו למחנה בעצר בעתלית.²⁰⁷

(כשלושת החדשים שתלפו מהפלגתה של "תל חי" ועד להפלגת האונייה הבאה מצרפת, "בריה", החזיק מטה המבצעים של ה"מוסר" בפריס. והצטרף אליו, כאמור, ראש ה"מוסר" שאול מארוב.²⁰⁸ פריס נהייתה, אם כן, לאחד ממרכזי המבצעים החשובים של הפעילות הציונית באותה תקופה. עזרת על כך אפשר למצוא דווקא ברד"ח מודיעיני של הרוויזיוניסטים בפריס, המוסר, במרס 1946, על נוכחות מוגברת מאוד של סוכנים, כאנשים שילוחים של תנועות השמאל הארץ-ישראליות, העושים נבירה הצרפתית ואת אנשי הסוכנות הרשמיים, כגבירנבוים ודומיהם. אונרד"א ואת אנשי הסוכנות הרשמיים, כגבירנבוים ודומיהם.

מבוא הם פעילים בכל יתר הארצות, כאן מרכז המעבר דווקא תחום היהודי.²⁰⁹ גם תחנת האלחוט המרכזית של ה"מוסר" החלה לפעול בפריס, באפריל 1946, ונקבע רשמית, בין כל הגופים הציוניים שפעלו בפריס, שהקשר הכללי המבצעי יהיה חלק בלתי נפרד מעבודת ה"מוסר" ומאחזקתו, ובפיקוחו של הפנים, ואיחוד צמרת. 210. ביוני 1946 תמנה ארואר דפרה שר הפנים, ואת תפקידו של "תור דוב" בפעילות ה"מוסר". במסגרת יוקים צמרת רשת של ספקים וטייענים, יהודים ולא יהודים, ותלוי מילוא את כל צורכי האונייה, מהתקנתן והקשרתן להפלגה ועד לצירוף בכל תחום למסע ביס. 211. רשת זו, וכן המשרד המדיני בפריס, איפשרו את ההינתקות הלוגיסטיות מן הבריגדה ופעולה עצמית של ה"מוסר" (נוסעי האונייה "בריה", השיגיה בין האוניות שיצאו מצרפת, ככר הועברו בכלי רכב אורחיים, שכוחים, ממתנות

גם במקרה של הכנת האונייה הראשונה מצרפת, כמו בשנים הראשונות של הפעולה מאיטליה, לא הייתה הצרבורה יוקים להפעלת ללא הטוע של חיילי הבריגדה, וללא סיועו המדיני והצבאי הבריטי, כלומר של כוחות הציד העצומות שנקלחו בסיני ממחסני ושירתו את המבצע. אנשי הבריגדה הם שיצאו, וכיום על כלי רכב של הצבא הבריטי, לסירות הראשונים במחנה העקורים ובחרו את המועדמים להפלגה. רק אחריהם הגיעו פעילי ה"בריה" וראשו להצביע את האנשים, דרך הולנד, למחנה הכשרה כבלגיה. לביקורים האלה של חיילי הבריגדה ושל פעילי ה"בריה", ולהוצאתם של העקורים הראשונים מן המחנות, היה לארץ-ישראל חיתה, לדברי גלבר, חשיבות שמעבר להוצאתם של המאות הראשונות שנבחרו. שכן, אז טרם השתמשו בתיק הבריחה מנגרמניה לאיטליה, וליושבי המחנות בגרמניה לא היה כמעט סיכוי להגיע אל הספינות הראשונות שהפליגו ושפשו להפליג מאיטליה. היה זה אפוא פתח-תקווה נוסף ליציאת מהמחנות. יתר-על-כן, ערב סירותה של ועדת החקירה האנגלית אמריקנית במחנות, כותב גלבר, הייתה חשיבות להפרכתה של ארץ-ישראל לסוכני של ממש בשביל יושיב המחנות.²⁰² בבלגיה רוכזו העקורים, חלקם באנטוורפן וחלקם בשירה שדרכו יצאו הבריגדה על-יד נמרי (Zamnat), וכאשר פנה שמרית צמח ממרסי, אל מפקד החטיבת הארץ-ישראלית, ושאל אם יוכל לקבל 700 איש לספינתו, כבר היו חיילי הבריגדה מוכנים.²⁰³ לקראת

מסעה ציודה האונייה, מולק ועד תרופות, משמכות ועד מזון המזון - מהמאגרים וממחסני הציוד של הצבא הבריטי. החיי והאנשים הועברו למרסי במשאיות של פלוגת החובלה 178, שהו חודשים אחרים עשו את המסלול בין בלגיה למרסי במשאיות של הצבא. לאחר כמה עיכובים, יצאו מנמרי ומסורניי שבבלגיה שש שיירות של משאיות של הבריגדה, בהפריש של שבוע ימים או יותר וכתו 550 היהודים מהמחנות בגרמניה. השיירה השנייה הגיעה למרסי ב-15 במרס, וימייים לפני ההפלגה. סמלי חייהו של המשאיות הוסרו, נהגתן צוידו בתעודות מזויפות, ולצורך מעט הגבול בלגיה-צרפת, הוסוו הנוסעים כשכוחים המועברים מן העם

[177]

[176]

התקעים החשוב ביותר של הארגון, דרך פריס עברה התקשורת העולמית של הארגון; אליה התגוון הידיעות מהשלושה פיצויות-הנדרות ומכל השלוחות באירופה ובצפון אפריקה, וממנה יצא התחלשות והתדראות אל כל השלוחות. החל מינואר 1947, תקנתו החלטות הארגוניות והמבצעיות שהתקבלו בישיבות ה"מוסד" שהתקיימו מאחורי הקלעים של הקונגרס הציוני ה"כ"ב, לפיה במטה פריס יומן המבצעים של ה"מוסד" נדרשמו בו כל ישיבות והידיעות הנכנסות אל המטה וכן חלק מההוצאות. תקצום מרדף הפועלה וההכרעה של ההנהגה המדינית בארץ, שאל, הגבירו עוד יותר את הטיבות של המרכז בפריס. כאשר לקשתקת כאופן פעיל בשיקום ארגון ה"הנהגה", הוא נתבע במפורש להשתתף באופן פעיל בשיקום שבו עתידה היו לפעול באותה עת ומחלואות היוצאות. ²¹⁵ אירועי "השבט השחורה", יוני 1946, המדיניות שפדש ה"מוסד" בצרפת, באמצעות אנשי התווך היהודים, תחזקה מאד, כאשר נתמכה תחת האלוט של שירותי המודיעין הצרפתיים ונבאה בעקבות האונה המושפעת של שירותי המוסכים רבים לשירותי, ארבעה ממשפילי התמנה נאסרו ומסמכים רבים נשמרו תוצרתיים, והגיע אתם להסכם: השדרים יתורגמו לעברית ויימסרו למודיעין הצרפתי ואו ישחררו האלחטינים. צרפת, ומנמלי צרפת הלאה, הוסדרו אף הם עם הרשייות בתוכמה לא רשמית, ובשלהי 1946 יכול איש ה"מוסד" לדווח על פרטיהם: "השלטונות המקומיים נתונים וזות מעבר למשלוחים מהחנות בכפרה [ביוואריה], ציניה ואוסטריה, על יסוד וזות מפורטות לחפש או לאתח מארצות דרום אמריקה, המשלוחים בנוסחים כאופן לגאלי לקאסטו [צרפת]. האוניות מפליגות באופן מקבילי הפליטים וזות יציאה משלוחים המקומי ויציאים באופן לגאלי, ²¹⁸ מתחילת 1947 ועד להפלגתה של "אקסודוס" יצאו מתפי צרפת עוד שלוש אוניות. ה"מריקה", ששמה החלקי

[179]

העקורים בגרמניה, דרך הגבול הגרמני-צרפתי, אל הריקן בדרום צרפת, אשר הוכנו בעוד מועד ²¹² התחושה בצוות המדי של צרפת, שהמרכז במרסיי, היתה שאפשרויות העבודה גורלו ושיש בכותם להוציא יותר מ-1,500 איש בחודש, אם רק יקם לרשותם הכספים הדרושים ודי שילוחים מן הארץ. בקאסטו [צרפת] אנו עומדים בפני פרודיקס מכאיב של מציאות כמה לך לרשותנו וחוסר אנשים [מעפילים], כהב צמרת מורסיי. החלי של ה"מוסד" בשל הקישור הגלוי בין העלייה הבלתי-לגאלית לחץ המדיניים של התנועה הציונית, ורתימתה של זו לאלה, שנק בארות כה מופגן על-ידי יהודה ארזי באירועי לה ספניה, תמ לזמן-מה סימן שאלה גדול על המשך פעילותו של ה"מוסד" ומבפנים קמו מערערים על השיבותה של העלייה הבלתי-לגאלית המאורגנת ועל כראיותה: מבני ה"מוסד" התבררו ריכזים שם ומסוככים. האוניות שהגיעו לארץ נתפסו כולן, ואת מסת הנוסעים על סיפון החסירו הבריטים ממסות המדיניות. להתגבר על ה"ערעורים מצד אנשי החשבון שבתוכנו", כניסוח של צמרת, ²¹³ ולהעלות אל אפקטיות הפועלה כפי שהיא הן אותן, תבע צמרת לגייס ותקים ומוסד בעבודת ה"מוסד", אך הקיבוץ המלאחמה, ובראשם יהודה ברגנסקי, מקימו של השיטה ערב המלאחמה, ודאי גם לחוש את האון האוונגרדי, ה"אקטיביסטי" יותר של הארגון, שאיפיו אותן בראשית דרכו ערב המלאחמה, ובריעבר העיר עד כמה היה חוק מהשקפת ראשי ה"מוסד" תוכוהיים על ארגונים ועל חפיקן במערכת הציונית היישובית. לשיטתם שוב לא היה מקום לנון אוונגרדיסטי דידקלי, תקובע בעצמו את גבולות פעולתו שלו, אף לכלי בעל סממנים טרום-ממלכתיים השואב כוחו מן התנהג ומשייב לה בפעולה מתואמה על-פי התרכים המדיניים. ומכל מקום הברלי השקפות אלה וסיבות פוליטיות עיכבו, עד לתחילת 1947 את שילובו המתודש של ברגנסקי בעבודתו.

עד סוף 1946 הוציאה שלוחת צרפת עצמה רק עוד שתי אוניות ("גור" ו"לשרון", שתיהן הפליגו מנמל סט) ואת בשעה שסאליה הפליגו באותו פרק זמן בשע אוניות. אבל המטה הכל-אירופי בפריס, במקורו של ראש ה"מוסד", נתפך באותה עת למרכז

[178]

התחילת (העיתון) הצטרפותו של יהודה ברגינסקי לצוות של פריס, בתחילת 1917, לא שינתה במהות את דרך הפעולה, שכן לא ניתנה לו אפשרות לממש את יכולתו וידעויותו. האיש שנמנה עם המנהל היה "אקטיביסטי" שבקיבוץ המאוחד ומראשי סיועה ב' ושהאמון וההערכה בעליונה לשם עלייה, כערך בפני עצמו וככוח מניע של "המסד", לא התאים למטרך ולתפישות העבודה החדשים של "המסד", שעבר תהליך של "בן גוריוניזציה" ואטאטיזציה, ואשר יזעזע לישימה, יותר מכל דבר אחר, כלי עזר פוליטי להנהגה המדינית במאבקה להקמת מדינה. למעשה נכפה ברגינסקי, למטרת הפיכתה של אנשי הקיבוץ המאוחד ובתוקף ניסיונו ובכוחו, על שאלו מאירוב, אך לא הצליח להשתתף אל המעגל המניע של מקבלי ההחלטות.²²³ מן המרכז בפריס הוא הוצא לשליחות בפריפריה - לאנגליה בניסיון לרכוש שם אגרות, לקליין משבועה היה שנפתחה שם אפשרויות לעלייה גדולה. במלוא כוונתו, בדרום החוף האטלנטי, ליד גבול ספרד, הוא הקים קבוצת אגרות נוסף של "המסד", שכונה בשם הצופן "בית ה'".²²⁴ נסיים זה נהפך לתחנה חיונית במסלול שיוטן של האגרות שארכש ואב שינד נאוצות-הברית, אל נמלי היציאה והשונים באירופה, ושירת את האגרות "פארדוקה" ("גאלדה"),²²⁵ האגרות "מדינית וההדדית" וכן את שתי אגרות ה"פאנטיס".²²⁶ אצל ברגינסקי ידע כי אין משתתפים איתו בהכרעות המדיניות, וכשהוא המדינית הכרעה בפועל ה"מסד". כאשר פרש אחריו, המדינית המדינית הכרעה בפועל עזרו האישיו של מאירוב והאחרים. באביב 1947, מתפקד עוזרו האישיו של מאירוב - המועמד על המשרת הפוליטית בכורה הצרפתית, לא ברגינסקי - המועמד המניע - בקרא למלא את מקומו, אלא איש קיבוץ רמת רחל וניהל פשוט עם סיומה, שהגיע בתחילת 1947 לנסיים במלסיי כדי לשמש בתפקיד נגד ולסייע לשמירה צמרת שם. על אף ניסיונו הול והקצר בעבודה בצרפת, לעומת ברגינסקי שהכיר היטב את המערכת הפוליטית בצרפת עוד מן התקופה שניהל בה את ענייני ה"מסד" ערב המלחמה, היה זה פומרגן שמשך בחוסים אל המשרת המדינית בפריס ואל העיתונות הצרפתית בתקופת מישת "אקסודוס", והוא זה ששימש בתפקיד קולו של מאירוב, אשר הוסיף לנהל את העניינים במסיו מן העין, ממחרו שבבית.

[181]

ל"לנגב", הפליגה מנמל סט ב"ב 18 בינואר 1947, ועליה פליטים, רובם יוצאי פולין. מפקדה ומלוויה היו ככר אנשי הפליטים של הפלמ"ח.²¹⁹ ב"ב 3 בפברואר הפליגה מנמל סט האות "המעפיל האלמוני" ועליה 788 איש. נוסעי שתי האגרות כמתחילים להתגבשות בעת לידתם בירי הבריטים והם נהגו לקפריסין.²²⁰ האונייה "גאודיאן" (יחידאורז הרצל) כבר היה בבחינת קפיצת-מדרגה ומעין חזרה כללית לקראת "אקסודוסים" היא הפליגה מנמל סט, ב"ב באפריל 1947, ועליה 2,641 פליטים. רובם יוצאי פולין ומיעוטם יוצאי הונגריה. הללו הוכרחו מכלי במבצע הטעיה של ה"מסד", ונסייע אנשי משרד הפנים הצרפתי. התפלגה התבצעה אף היא בעזרת אנשי הכישרון הימני, והפך למשרד הפנים.²²¹ בשלוש האוניות הללו נחגלו תקלות רבות. בעת התפלגה ובעיקר בעת השיוט אל חופי הארץ, פורקו תנוסעים באוניות ככר היה שורה, איריאולוגי פחות, מכון פתח לצורכי הביטחון וההתיישבות של ארץ-ישראל, וכללי יותר. אלו בעוד שהרבר הקשה על השיט עצמו, סייעה "כלליות" זו על הנוסעים למפגן הפוליטי שהעלייה הכלת-לאליה נתפשה להם. נשים וילדים היו תמיד כל רב-ערך בכל מאבק פוליטי תעמולתי בקרב נוסעי "לנגב" ו"חידאורז הרצל", לדוגמה, נמצאו נשים רבות ברחיון מתקדם ומינוקות, שרבים מהם חלו בוסף השיט נוסעי האוניות לא הוכשרו כראוי לתנאי השיט) על-פי ריווח המלווים בשתיים משלוש האוניות, קבוצות של תנועת נח"ל שתלק באנשיהן היו מצויינים בסכינים, יצרו בעיות משמעות קשות ותללו מהומות באוניות. המלווים התלוננו על מזון לא מהאיים ועל כמויות לא מספיקות, על הכנה לקויה של האוניות עצמן, על תנאים סניטריים קשים, וכן על הוראות מוטעות ולא ברורות של "לנגב" כתב בדיו וחשבונו שליו ל"מסד", כי האונייה יכלה לעטת, להגיע אל החוף ולהחיר את נוסעיה אילולא ההוראות "המוטעות" ואו לא מוטעות?²²² שגרמו לתפיסתה.²²² אפשר שאין כך היו פני הדברים, ושמונמם היתה אפשרות, שלא מומשה, להביא את האונייה אל החוף ולהחיר את נוסעיה, אך זו תישאר לעולם בגדר הנחה בלבד. ומכל מקום, התופעות שדיברו עליהן המלווים היו פועל יוצא של הפיכתה של עלייה זו ל"המונית" יותר וברורה.

[180]

4,500 יצורי תאגוש שהוטלו אל פתחם, או שהתעמידו שיקול זה באיש מעינייתם, היו הצרפתים, שבתחומם בא עניין "אקסודוס" אל שאן. הם שקלו שיקול זה אף שהיו השותפים החוברים במשלש הכוחות שנוצר כפרשת, ובמדה מסוימת שותפים אקראיים, ודאי שלא שותפים מבוחרת. באמור, מלכתחילה לא התכוונו הציונים לתלות את 4,500 הפליטים היהודים על החוף של ארץ-ישראל, על עיקרן על החוף לא היה סכוי משימ שהיה זה מבצע ראווה מאשנתו. רק רגע הפלגתה של האונייה מנמל סט היה חשאי.

משתימה עונן "בגניבה" והפליגה, כבר הייתה האונייה נתונה במקב צמוד של מטוס סיור קל ושל אוניות הצי הבריטי. מטרת הצינוע הייתה להפוך את מסעם של שורדי השואה הללו למסגן סגור ולפורר באמצעותם את חומת המדיניות הבריטית. השדרים שסעברו מן האונייה אל מרכז ה"מוסד" בארץ, ומן ה"מוסד" אל האונייה, וכן זינוגם של חברי ועד ה"מוסד" לשאלת ארץ-ישראל (UNSCOP) על-ידי אנשי המחלקה המדינית של הסוכנות, לנמל תפוח בעת העלאתם של הפליטים על אוניות הגירוש הבריטיות, מעולם כפי שכבר הראיתי, כי כל הנוגעים בדבר בצד הציוני היו מודעים היטב לאפקט הפוליטי העצום שהיה לאונייה הנושאת על ספינת אלפי פליטים ניצולי השואה, הנהיפים ככוח הנשיק הבריטי מתופי יחיה הלאומי שלהם. אין לומר, עם זאת, שכל מחלף מתולך בפרשת "אקסודוס" היה מתוכנן מראש בצד הציוני. התיפך הוא תהפוך. יותר משפעלו הציונים כאורח מושכל ובנגור מתוכנית

אחכמת-שוות, הם עשו שימוש אינטואיטיבי ויעיל, בד בבד עם התלוללות הפרשה, ב"כילים" שעמדו לרשותם - הפליטים היהודים וניצול ניצול וזיו ומתחכם את ההזדמנויות שהקרו בדרךם הבריטים במהלכהיה-שלםם לאורך הפרשה כולה. לאחר שהקרב על האונייה מול חופי הארץ, וכן פעולת הגירוש בנמל חיפה, עשו את שלהם במהיגת האפקט המדיני שלהם, 228 הוסיפו מנהלי המדיניות הציונית ומארגני המבצע עצמו לתפיק את המירב משיגאת הבריטים. משתהפבר כי הבריטים משלחים את הפליטים בחזרה לצרפת, במסגרת מדיניות ה"Refoulement" שלהם, הפנו הציונים את המאמצים, גם כלפי הפליטים עצמם שעל האונייה, גם כלפי שלטונות צרפת, למנוע ירידת האנשים בארץ זר. וכעור שרתוק מעביר למפקד הפוליטי על ה"מוסד" בפריס, משה סנה,

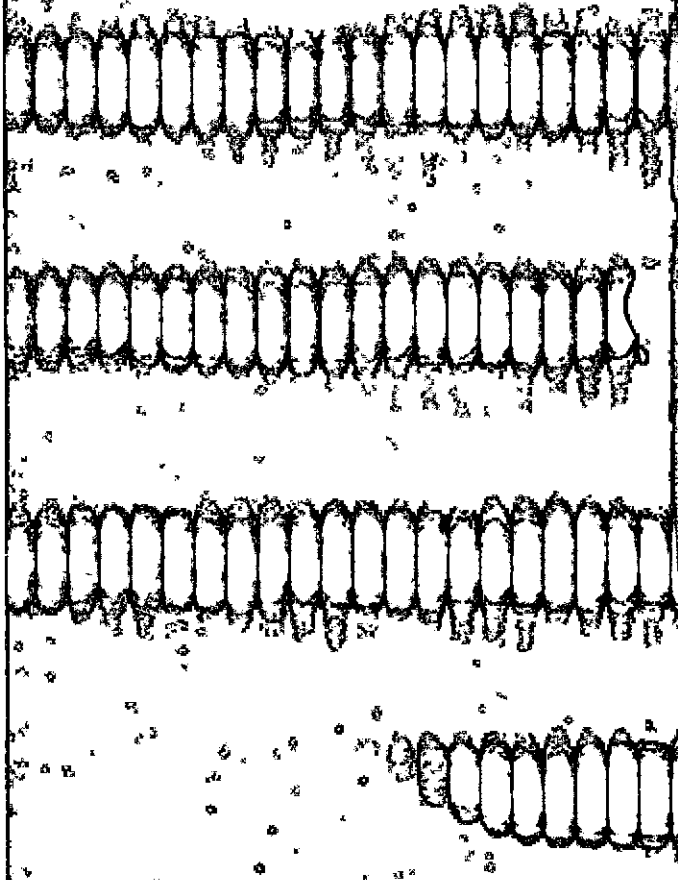
[183]

המלון. פניולתו המדינית בעת פרשת "אקסודוס" והקשרים שיש איו, כבר בעת הפרשה ובעיקר לאחר סיומה - משתחילו לחיפון ולזיהובות הנראטיב והמיתוס של "אקסודוס" - העניקו לפתח חשיפה רדימיי שחרגו מעבר לתפקיד ההיסטורי שמילא בפועל.

תפילטים

שמונה-עשר יום אחרי שתמקה האונייה "פרודיגס ורפלי" שחר, מן "הרציף לשמורת הפצים" של נמל סט, שבו 500 נוסעים, מצופפים בתוך שלוש "אוניות גירוש" בריטיות, והתק על קו האופק הפיסי והפוליטי של צרפת, במהלך אותם שבועות בין הפלגתה של האונייה מצרפת ובין שיכם של נוסעיה על שיל אוניות בריטיות, ובעור האונייה עושה את דרכה לעבר חופי שובה שמה, בים, ל"אקסודוס 1947" (ובעברית "ייצאת ארץ תשי"ז), נוסעיה ניהלו קרבידמים נגד חיילי הצי ושמונה אחת מלחמה בריטיות, הובלו לנמל חיפה, הורדו מאונייתם והועברו כפפיה, לעיני חברים בוועדת האו"ם לשאלת ארץ-ישראל, ולשליש האוניות הבריטיות שנועדו לדחוק אותם מחופי ארץ-ישראל לעבר הנמל שממנו יצאו 227 כל אותו פרק זמן לא ירדה סוגי האונייה ונוסעיה מעל סדר היום המדיני של המועצה הציונית. בריטניה, ובמידה פחותה רק מעט גם מסד-יומה של הארץ שנוגז תים שלה הפליגו - צרפת, שוב בוצר כאן, כמו ב"פרשת ספציה" המישר-עשר חודשים קודם-לכן, עימות בינלאומי משא של אינטרסים וכוחות, אלא שאת העלע האיטלקית מן הפיסי הקודמת החליפה עתה העלע הצרפתית. ושוב, כבפעמים קודמות המאבק המדיני שניטיש כביכול סביב גורלם של הפליטים היהודים כיוון למיעשה מעל לראייהם של הפליטים עצמם, אל ההתמודדות הגדולה, המכרעת, על ארץ-ישראל. לא מסת הפליטים הספציפיים של "אקסודוס" עמדה על הפרק, ולא גורלו של כל אחד ואחד מהם, אלא מה שהם ייצגו וסימלו בשביל כל צד מן הצדדים: נתון עלילה חופשית לארץ-ישראל ומדינה יהודית ריבונית - בשביל הציונים; אכיפת מדיניותם כל עוד הם הריבוניים ובעלי המוניט בשביל הבריטים; והחידים ששקלו בפועל כפרשת זו את גורלם של

[182]

4.

לזכרם של אמי, ושל אבי,
שעזבו בית בארץ ויצאו ללחום בנאצים

Idith Zertal

From Catastrophe to Power
Jewish Illegal Immigration
to Palestine 1945-1948

עורך הספרייה
אלי שאלתיאל
ספר זה רואה אור בסיוע
קרן שוטווייט, חיפה.

אוניברסיטת חיפה
הספרייה

DS
126.0
20
996

40

אוניברסיטת חיפה
הספרייה

צירף העטיפה: יסל ברזגו, "ספנת השוטים", 1963

©
ווצאא ספרים עם עובד בע"מ תל אביב
נמדר בע.ג.ע. תל אביב
נדפס בתעו"צ בודפוס הוברמן תל אביב
Am Oved Publishers Ltd Tel Aviv 1996
Printed in Israel • ISBN 965-13-1101-0

סדרת
זרם